Erasmus Montanus

Forord til den elektroniske utgaven

Dette verk av **Ludvig Holberg** (1684-1754) er digitaliseret i oktober 2012 av Nasjonalbiblioteket i Oslo og tilpasset for Projekt Runeberg i januar 2014 av Ralph E.

LUDVIG HOLBERG

ERASMUS MONTANUS

MED INDLEDNING OG ANMÆRKNINGER UTDGIVET

AF

HENRIK JÆGER

KRISTIANIA

FORLAGT AF H. ASCHEHOUG & Co.

1884

LUDVIG HOLBERG

ERASMUS MONTANUS

MED INDLEDNING OG ANMÆRKNINGER UTDGIVET

AF

HENRIK JÆGER

KRISTIANIA

FORLAGT AF H. ASCHEHOUG & Co.

1884

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI.

Indledning.

*

I.

I sine latinske breve til en fornem herre fortæller Holberg følgende oplevelse fra sit ophold i Kristiansand (1705—6):

»Samme Tid havde jeg faaet en liden Piece at læse, som en vis Autor har udgivet, hvor i han stræber med 60 Argumenter, at gotgjøre, at Fruentimmer ikke ere Mennesker. Dette fand jeg ret Smag i, saasom jeg gierne var for at have noget Nyt, og siden jeg havde nyelig læst det, og kunde det næsten altsammen uden ad, begyndte jeg, saa tidt der gaves mig Leylighed, at føre sligt paa Banen, at udsprede mit Kiætterie over den heele Bye; i Begyndelsen gik det kuns stille af, saasom det var meest for at fordrive Tiden, men da endeel begyndte at sættes i Harnisk, for at udrydde dette forsmædelige Kiætterie, fortsatte jeg det ogsaa med desto større Iver. De fornemmeste iblant mine Modstandere vare den forrige Biskop i Christiansand hans Sønner, thi, som de havde en meget smuk Syster, hvilken de holdt for, man gjorde stor Uret, om hun ikke blev regnet for et Menneske, toge de sig den Sag an med mueligste Iver. Men, da jeg tilsidst fornam, at Folk overalt talte ilde paa mig derfor, hvilket gik saa vidt, at endog en Pige, som gik forbi mig paa Gaden, pegte Fingre ad mig, og raabte: Seer, der gaaerhan, som vil slutte Paradises Dørre for os, stod jeg ikke allene fra at udbrede videre mit Kiætterie, men endog, at jeg kunde vise, hvor meget min forrige Vildfarelse gik mig til Hierte, tog jeg mig siden for, ved alle Leyligheder at udbrede Fruentimrets Berømmelse, hvorved jeg ikke allene lykkeligen til intet gjorde den Sammenrottelse imod mig, men endog, siden jeg forstod Musiken, fik Leylighed at sætte mig i Credit hos de fornemmeste Jomfruer der paa Stedet.« Den danske oversættelse fra 1745, side 21—22.

I denne ungdomsoplevelse ligger allerede de væsentlige træk af handlingen i »Erasmus Montanus« fiks og færdig: en ung disputerelysten akademikus, der i en afkrog af verden slaar om sig med en paastand, som hans omgivelser holder for urigtig, ja forargelig, der som følge heraf kommer paa kant med alle mennesker, indtil han tilslut nødes til ynkeligen at afstaa fra »sit Kiætterie« og tage sin paastand tilbage — det er jo i virkeligheden ogsaa Erasmus Montanus's historie i kort begreb.

Den betydeligste forandring, Holberg har foretaget, er forandringen af den sætning, som forsvares. Medens

Holberg selv forsvarede et meningsløst paradoks, som han ikke selv troede paa, lader han Erasmus forfægte en utvivlsom sandhed, hvis opdagelse har været af den største betydning for menneskehedens udvikling. Denne forandring er af stor værdi; paa den beror for en stor del stykkets dybde og overlegenhed. Hvis han havde ladet Montanus kjæmpe for det paradoks, han selv for fægtede i Kristiansand, vilde stykket kun have været en almindelig karakterfremstilling, men idet det bliver jordens form og plads i verdenssystemet, kampen dreiersig om, udvider horisonten sig, og det hele bliver et interessant kulturbillede. I det første tilfælde vilde slutningen være bleven en trivialitet, nu er den ligesaa dybsindig som latterlig, og endelig vilde satiren i første tilfælde kun have gaaet udover den ungdommelige disputator, medens den nu er tveægget og rammer ikke blot ham, men ogsaa hans modstandere, repræsentanterne for dumheden, uvidenheden og den bornerte vedhængen ved nedarvede anskuelser. I virkeligheden er det en kulturhistorisk verdenskomedie, Erasmus Montanus og hans modstandere spiller i den sjællandske landsby, hvortil stykkets handling er henlagt.

Ude i verden var det samme skuespil bleven opført i det 16de og 17de aarhundrede; baade Erasmus, Jesper ridefogd og Jeronimus har sine historiske forgjængere. Der er kun den forskjel, at det, som paa Bjerget er en komedie i det 18de aarhundrede, det var i Tyskland og Italien en tragedie i det 17 de.

Det er bekjendt nok, at baade oldtidens og middelalderens mennesker betragtede jorden som universets midtpunkt, om hvilket baade sol, maane, planeter og fiksstjerner dreiede sig. Enkelte lærde — som *Aristarkos*, der levede i det andet aarhundrede før Kristus — havde vistnok allerede i oldtiden udtalt, at det var jorden og ikke solen, der bevægede sig; men deres mening vandt ikke indgang, og *Ptolemæus's* verdenssystem slog det fast som en utvivlsom videnskabelig sandhed, at det var jorden, som gik.

Hvad jordens form angaar, da havde oldtiden tilslut erhvervet sig en rigtig opfatning. Allerede *Aristoteles* var af den mening, at jorden var rund, og islutningen af oldtiden skaffede de alexandrinske lærde denne lære stor udbredelse.

Kristendommens indførelse fremkaldte imidlertid et tilbagefald til den gamle barbariske opfatning. Efter kirkefædrenes mening var læren om jordens kugleform ugudelig, og blottede for astronomisk indsigt, som de var, fandt de den ligefrem latterlig og meningsløs. *Augustinus* († 430) benægtede f. eks., at der fandtes antipoder, fordi skriften ikke omtaler nogen saadan slægt blandt Adams efterkommere, og *Lactantius*, der levede omtrent et aarhundrede før, siger udtrykkelig: »Er det muligt, at menneskene kan være saa ufornuftige at tro, at sæd og trær paa den anden side af jorden hænger nedad, og at menneskene der har sine fødder høiere end hovedet?«

Ifølge kirkefædrene var da jorden flad som en pandekage, og denne mening blev staaende som uanfægtet gjennem hele middelalderen; de eneste, som havde rigtigere begreber, var araberne, fra hvem Columbus hentede sin tro paa, at jorden var rund. Da man i anledning af hans opdagelsesplaner spurgte kirken tilraads om jordens form, fik man det svar, at jorden umulig kunde være rund; thi Kristus havde sagt, at menneskene skulde se ham komme i skyerne paa den yderste dag, og da han umulig kunde komme fra to forskjellige kanter, vilde beboerne af den ene halvkugle slet ikke faa se ham.

Hvad størrelsen angaar, da var jorden efter middelalderens mening meget større end baade sol, maane og stjerner tilsammen; den var, som Jesper siger, »fast den halve Del af Verden«; »himmelen« var da den anden halvdel. Det var derfor ikke saa underligt, at alle disse himmellegemer skulde være til for jordens skyld. Solen var anbragt for at oylyse jorden om dagen, maanen havdedet samme hverv om natten, stjernerne var dels himmelens prydelser, dels menneskevenlige smaatingester, der indtog sine pladse paa himmelen, bare for at menneskene skulde kunne læse sin skjæbne i dem (astrologi).

I kraft af den samme vilkaarlige og fantastiske opfatning betragtede man ethvert mindre almindeligt naturfænomen som en følge af overnaturlige væseners direkte indgriben. Saaledes er det en bekjendt sag, at visse mellem-europæiske sommerfuglearter udsondrer en tyk blodlignende saft, idet de forlader puppehylsteret. I den tid, de sværmer, udklækkes hundreder, ja tusinder paa en eneste nat, og man kan da om morgenen finde deres blodlignende udsondringer hængende som draaber paa vægge, paa gjærder, paa buske og græsstraa. I

middelalderen var dette et utvivlsomt vidnesbyrd om, at det havde regnet blod om natten, hvilket atter ikke kunde være andet end et tegn paa, at krig, pest, dyrtid eller andre ulykker skulde ramme menneskene til straf for deres synder. Naar et saa simpelt og letforklarligt fænomen kunde fremkalde saadanne fantasier, kan man vide, hvorledes det gik dem, der var vanskeligere at forklare. Sol- eller maaneformørkelser var efter den almindelige opfatning »visse Tegn, som sattes paa Solen og Maanen, naar der skal ske nogen Ulykke paa Jorden« — for atter at bruge Jespers ord; det samme var tilfældet med kometer, og naar en formørkelse indtraf eller en komet viste sig, slog uvidenheden sig sammen med den religiøse fanatisme, ogbodsprædikanter, sværmere og flagellanter drog omkring og jamrede over menneskenes ondskab og daarlighed I *Moralske Tanker*, originaludgaven, side 134 o. fl. giver Holberg selv en livlig skildring af den uvidenhed og overtro, som herskede, »førend de astronomiske Decouverter bleve giorte«..Først i begyndelsen af den nyere tid begyndte de mest fremskredne aander atter at danne sig rigtigere begreber om jorden og universet. Da *Columbus* i den tro, at jorden var rund, vilde finde en snarvei til Indien ved at reise mod vest, blev han som bekjendt anseet for at være vanvittig; men hans og *Gamas* reiser og især *Magellans* jordomseiling viste, at han havde ret, kun med den forskjel, at jordkuglen var meget større, end han havde antaget. Kort tid efter kom den berømte astronom *Nicolaus Copernicus* til erkjendelse af, at jorden var en planet, der bevægede sig i en regelmæssig bane omkring solen, akkurat som Venus, Jupiter og de andre planeter. I 1543 udkom hans store værk om himmellegemernes bevægelser. Hvad han havde begyndt, blev fortsat af *Keppler* og *Galilei*. *Keppler* viste, at der var orden og regelmæssighed i himmellegemernes tilsyneladende saa uregelmæssige bevægelser (de kepplerske love 1609), og aaret efter opdagede *Galilei* ved hjælp af sin forbedrede kikkert Jupiters maaner og viste derved, at heller ikke i denne henseende indtog jorden nogen begunstiget særstilling mellem planeterne. Sin endelige afslutning fik disse opdagelser først omtrent en menneskealder, før »Erasmus Montanus« blev til. Akkurat 8 dage efterat Holberg var bleven født, onsdag den 10de december 1684, holdt *Newton* et foredrag i Londons berømte naturvidenskabelige selskab og udviklede her for første gang sin lære om tyngdeloven som aarsag til himmellegemernes bevægelser.

Hvilken omvæltning i de menneskelige forestillinger disse opdagelser maatte fremkalde, kan man let forestille sig. Det var jo, ligesom himmelrummet aabnede sig, saa man skuede ind i uendelige vidder, fyldte, saalangttanken kunde naa, med sole og planeter, og paa samme tid var det, ligesom jorden skrumpede ind fra at være den halve del af verden, til at blive en liden del af vort solsystem, der igjen ikke var mere end et forsvindende punkt i det store hele. Istedetfor en fantastisk verdensopfatning traadte en fornuftig; overalt, hvor man tidligere kun havde seet tilfældighed og vilkaarlighed, saa man nu orden og lovmæssighed. Istedetfor at tro, at stjernernes stilling rettede sig efter menneskenes fremtid, fik man nu øiet op for, at den afhang af evige love. Astrologien var dermed tilintetgjort. Istedetfor at opfatte kometer som truende himmelris og formørkelser som tegn paa himlens vrede forstod man, at ogsaa dette var naturlige fænomener, hvis tilsynekomst og forsvinden var ligesaa lovmæssig som planeternes gang og maanens af- og tiltagen. Derved havde overtroen faaet sit første alvorlige knæk.

At en saa umaadelig omvæltning ikke kunde foregaa i stilhed, siger sig selv. Den nye opfatning havde sine forfølgere saavelsom sine martyrer. Baade protestanter og katholiker modtog den med den voldsomste forargelse, idet de opfattede Copernicus's lære som det ugudeligste kjætteri af verden. I Rom lod inkvisitionen *Giordano Bruno* brænde, fordi han hyldede en verdensanskuelse, der var bygget paa det nye system, og selv den for sin mildhed saa bekjendte *Melanchthon* opfordrede øvrigheden til at forfølge den ugudelige lære med alle de voldsmidler, der stod til dens raadighed. Den berømte danske astronom *Tyge Brahe*, der ikke kunde indvende noget mod systemets mathematiske og fysikalske rigtighed, forkastede det dog som ugudeligt og umoralsk. *Copernicus* selv undgik forfølgelse, idet han i tretten aar holdtsin opdagelse hemmelig og først bestemte sig til at offentliggjøre den kort før sin død; men *Keppler* blev forfulgt og maatte henleve sit liv i nød og fattigdom, og *Galilei* oplevede jo fuldstændig Erasmus Montanus's skjæbne, idet han blev tvungen til at afsværge sin overbevisning om, at jorden bevægede sig (1633).

At en saa indgribende forandring behøvede lang tid, før den trængte ind i den almindelige bevidsthed, er ogsaa selvfølgeligt. I virkeligheden hengik der hele 200 aar, inden den nye verdensopfatning var bleven alles eiendom. At den gamle betragtningsmaade endnu paa Holbergs tid havde sine tilhængere, kan man allerede slutte deraf, at Holberg ved flere leiligheder henter billeder og sammenligninger fra deres tilværelse. Saaledes siger han 1731 i sin latinske tale om hypotheserne i den danske historie, idet han dvæler ved dem, som endnu holder paa Saxos danske kongerække: »Disse er i samme Tilfælde som de, der endnu følge de gamle Meninger i Astronomien, og som, efterat Copernicus har opdaget den fordums Vankundighed i denne Videnskab, dog endnu med Hænder og Fødder hænge ved den gamle Mening, at Jorden staar stille« Se oversættelsen i *Boyes Holbergiana*, III, side 149.. Ja, i den 40de epistel, hvor han taler om scepticisme, siger han endog: »Man kand sige, at det er uvist, enten det er Solen eller Jorden, som gaaer; men at negte baade den eenes og den andens Gang er daarligt; og derudi bestaaer den sceptiske Galenskab«. I 82de epistel heder det vistnok, at »Jordens Gang og Solens Stillestaaelse er med saadanne Beviisligheder af Naturkyndige lagt for Dagen, at den grovesteAlmue ikke meer tager i Betænkning at forlade den gamle Meening, og Erasmi Montani Lærdom udi ingen Landsbye meere fordømmes som Kietterie«; men selve epistelen er ikke desto mindre skrevet for at argumentere mod en, der af theologiske grunde »endnu henger ved den gamle Meening om Solens og Firmamentets Gang og Jordens Stillestaaelse«. Paastanden maa vel derfor betragtes som et argument blandt de øvrige argumenter, og deraf kan man vel udlede dens kategoriske form; men selv om den skulde være mere, maa man huske paa, at der ligger et kvart aarhundrede mellem denne ytring og »Erasmus Montanus«'s tilblivelse. At landbefolkningens forestillinger paa dette omraade var temmelig mørke i Holbergs dage, derom har man i alle fald tilstrækkelige vidnesbyrd. Saaledes troede bønderne i 1716, at de stærke og hyppige nordlys, som udmærkede det aar, var et varsel om landeplager *Werlauff:* Historiske antegnelser (1858), side 153., og selv saa sent som i 1746 opfattede man en komet som et varsel om en kvægpest, der omtrent samtidig rasede i Danmark. Holbergs Betænkning over den nu regierende Qvæg-Syge (Boyes Holbergiana II, 127.)

»Erasmus Montanus«, der er forfattet i 1723, er da ingenlunde nogen anakronisme. Paa samme tid som stykkets konflikt har sine sidestykker i en stor historisk kulturkamp, har den sin bund i de virkelige forhold i samtiden. Situationen er den samme som paa Copernicus's og Melanchthons tid; kun er alle forhold bleven betydelig reducerede. Paa Bjerget repræsenteres *Melanchthon* af *Jeronimus* og *Jesper ridefogd*, men saa er rigtignok ogsaa *Copernicus* bleven til *Erasmus Montanus*.

II.

Ingen af Holbergs komedier har været gjenstand for saa afvigende opfatninger som »Erasmus Montanus«. Det har havt sin grund i, at man snart har overseet den ene, snart den anden side af stykkets satiriske dobbeltformaal og gjort den side, man har faaet øie paa, til hovedformaal.

Nogle har paastaaet, at stykket er en satire over disputationsvæsenet og intet videre. Hvad der disputeres om, kommer ikke sagen ved; hvorvidt folkene paa Bjerget tror, at jorden er flad eller rund, er i og for sig temmelig ligegyldigt; hovedsagen er, at ligeoverfor den galskab, hvoraf helten er besat, er de i sin gode ret C. W. Smith: Om Holbergs levnet og populære skrifter, side 187—88.. Slutningen bliver her opfattet som forfatterens dom om, hvilken daarskab der er størst, heltens eller hans modstanderes. Et slags støtte kan denne opfatning vistnok finde i den moraliserende femte akt; men den beror ikke desto mindre paa en fuldstændig miskjendelse af det frie og overlegne humor, der udmærker stykket som helhed. Her, som ofte ellers, snevrer Holberg sit stykke ind tilslut, idet han ender med en moral, der kun udtaler en liden del af den tankegang, der aabenbarer sig i selve stykket. Ser man det hele i sin sammenhæng, vil man finde, at han ingenlunde tager parti for landsbyfolkene mod Erasmus; han staar fri og overlegen overfor de stridende parter. I grunden er det ligegyldigt, enten den lærde nar eller de uvidende spidsborgere seirer, al den stund baade de, som seirer, og den, som beseires, i lige grad prisgives til latteren, og i saa henseende staar slutningen ikke i noget misforhold til det foregaaende;den uforbederlige Jeronimus er jo mindst ligesaa latterlig som den angerfulde Montanus.

Fra en anden side har man ligesaa ensidig fastholdt, at det virkelig er en sandhed, Montanus forsvarer og maa fornægte, og man har derfor opkastet følgende spørgsmaal: Er dette skuespil virkelig en komedie? Er ikke slutningen igrunden tragisk? Er ikke Montanus trods al sin skrøbelighed et sandhedsvidne, og lider han ikke sandhedsvidnernes sædvanlige martyrium paa grund af omgivelsernes dumhed og uvidenhed?

Hertil maa svares, at Montanus lider sit nederlag væsentlig paa grund af sin skrøbelighed. Tiltrods for, at det er en sandhed, han forfægter, fortjener han sin skjæbne, fordi han forfægter den som en nar og en pedant. Den, som arbeider for sandhedens udbredelse, gjør det af kjærlighed til sine medmennesker; idet han ved, hvilken gavnlig indflydelse erkjendelsen af det sande har, vil han gjøre sit til, at saa mange som muligt kan blive delagtige i denne erkjendelse. Men Erasmus mangler fuldstændig denne kjærlighed til sine omgivelser; han eier kun ringeagt; selv dem, der staar ham nærmest, og hvem han har alt at takke for, ringeagter han. Han ser ned paa sine forældre med overlegen medlidenhed — »de ere eenfoldige Folk, og veed neppe andet end deres Børne-Lærdom, saa at jeg kand ikke have megen Trøst af deres Omgjængelse« — og han vil ikke længere vide af noget broderforhold til Jacob, fordi der er stor forskjel paa en bondedreng og en baccalaureus i philosophien. En latterlig vigtigper, hvis hovmod over sin indbildte overlegenhed gaar saa vidt, kan umulig være et ægte sandhedsvidne. Naar han siger, at jorden er rund, er det jo i virkeligheden heller ikke for at oplyse sineomgivelsers uvidenhed, men simpelthen for at vise sin overlegenhed, og naar han ikke vil opgive sin paastand, er det ingenlunde for sandhedens, men for sin filosofiske honnørs skyld. I den skole, han har gaaet, har han kun lært at forfægte en paastand, ligegyldigt om denne er sand eller falsk, og for ham er derfor den ene paastand ligesaa god som den anden. Enten han paastaar, at jorden er rund, eller at Per degn er en hane, eller at man bør slaa sine forældre, det kommer for ham ud paa ét. Han staar i virkeligheden i et ligesaa skjævt forhold til sandheden som sine modstandere; thi medens de af uvidenhed fordømmer den som et ugudeligt kjætteri, misbruger han den, skakkjørt, som han er, af sin akademiske disputerefærdighed, til et tomt spilfægteri. Begge parter er som sagt i lige grad hjemfaldne til latterens dom, og naar han faktisk lider en ydmygelse, medens de andre gaar fri, er det, fordi hans hovmod har gjort ham fortjent til det, fordi fordringerne til ham er større, og fordi hans misbrug af sandheden ikke destomindre har ligesaa stor skyld i dens nederlag som de andres uvidenhed. Til »at være i sandhed« udkræves der mere end at hævde noget, som er sandt; der kræves ogsaa, at man hævder det af kjærlighed til sandheden, ikke af egenkjærlighed, og at man hævder det paa en saadan maade, at det bliver sandheden og ikke løgnen, som i virkeligheden trækker det længste straa, selv om det i øieblikket synes at være omvendt.

Vi staar her overfor det andet maal for stykkets satire, et af Holbergs yndlingsthemaer: hans angreb paa datidens akademiske disputervæsen.

»Det var at ønske«, siger han i sine latinskebreve Oversættelsen fra 1745, side 287., »at der den Tid, da Studeringer kom til Live igien, tillige med den Lutherus, som reformerede Theologien, ogsaa havde opstaaet en anden Lutherus, som kunde havde reformeret saadanne lærde Sager (ɔ: Universitetsstudierne), der kunde have reent borttaget all den Tids gamle Suurdey, og cureret de Feyl, som den Tids Mørkhed havde indført.« En saadan reformation af videnskaben var begyndt i England med *Bacon* og i Frankrige med *Montaigne*; de evangelisk-lutherske lande laa derimod langt tilbage. Reformationen, der forøvrigt øvede en saa indgribende indflydelse paa mange forhold, førte ingenlunde til nogen forbedring af universitetsforholdene. Efter som før reformationen var theologien den alt beherskende universitetsdisciplin, og de øvrige videnskaber blev enten foragtede og tilsidesatte, eller de blev blot benyttede som theologiens tjenere. Studiet af de klassiske sprog, der med humanisterne havde taget et saa stort opsving, blev siden kun drevet for bibelfortolkningens skyld, og filosofien fandt efter som før reformationen kun anvendelse ved de theologiske stridigheder; den var fremdeles ikke andet end en anvisning til dogmatisk mundhuggeri. Den saakaldte skolastiske filosofi, der i middelalderen var bleven brugt til at forsvare katholicismen, blev nu brugt til at forsvare protestantismen; forskjellen var saa liden, at protestanterne længe vedblev at betjene sig af jesuiternes filosofiske lærebøger. Da der stadig blev ført stridigheder snart mellem protestanter og katholiker, snart mellem lutheranere og reformerte, gjaldt det at være vel hjemme i de filosofiskeregler. Disputationer om theologiske materier spillede derfor en stor rolle i

universitetslivet; ved enkelte universiteter var der endog oprettet særegne professorposter for theologisk polemik.

Saaledes var forholdene i Tyskland, og saaledes var de i Danmark endnu paa Holbergs tid. Han har selv givet en skildring af dem i sin «Danmarks og Norges Beskrivelse«. Alle studenter var theologer, siger han. I de andre fakulteter var der tilsammen neppe et dusin studerende. Naar en juridisk, medicinsk eller filosofisk professor vilde holde forelæsninger, ansaa han det for en lykke, om han havde tre eller fire tilhørere, medens de theologiske professorers forelæsninger altid var besøgte af en mængde. »Mod hundrede Theologi findes neppe een Medicus eller Jurist«. Dog dyrkedes ogsaa filosofien med iver; »men under det, som vore Studentere kalde *Philosophie*, befattes hverken *Philosophia Moralis* eller *Naturalis*, men alene *Logica* og *Metaphysika*, som de kalde Introduction eller Veiviser til Theologien«. Disputereøvelserne ansaaes for en meget væsentlig del af det akademiske liv og dreves med stor iver. Ved de gratismaaltider, som fra Fredrik den andens tid foranstaltedes paa offentlig bekostning for omtrent 100 fattige studenter, skulde der hver dag disputeres ved bordet, og den student, der havde plads i en af de friboliger, som Kristian den fjerde og nogle gavmilde privatmænd havde oprettet for studenter, maatte en gang om aaret disputere offentlig. Disse disputatser var en lang tid meget anseede, og en akademikus var ligesaa stolt af at have seiret i en disputats som en general af en seir over fædrelandets fiender, ja tidligere havde man endog brugt at skryde overafdøde disputatorers seire i indskrifterne paa deres gravstene Se Danmarks og Norges beskrivelse, 1729, side 185—87..

Hvor aandløst og ufrugtbart hele dette væsen var, faar man først en fuldstændig forestilling om, naar man hører, hvad det var, der blev disputeret om. I *Albert Thuras Idea historiæ litterariæ Danorum* (1722) findes der en fortegnelse over de dissertationer, som der var bleven disputeret over. Jeg skal anføre nogle af de mest karakteristiske fra Holbergs tidsalder:

Theologisk dissertation om englene var skabt paa en af de seks dage, 1711.

Historisk philologisk dissertation om Kristi tunica, 1683.

Schediasma Det er et udkast, en kort afhandling. om frelserens usyede kjortel, 1713.

Fire kritiske schediasmata om Kristi tornekrone, 1713—16.

Philologisk theologisk dissertation om Loths hustrus forvandling til en saltstøtte, 1689.

Kritisk exercitie om Davids dans foran arken, 1712.

Philologisk theologisk dissertation om Absalons hovedhaar, 1693.

Historisk kritisk dissertation om Nebukadnesars forvandling til en okse, 1705.

Physisk dissertation om det ægyptiske mørke, 1684.

Man behøver bare at forestille sig professorer og studenter disputerende i timevis af alle livsens kræfter om Absalons hovedhaar eller om Nebukadnesars forvandling til en okse, og man har et klart billede af tilstanden i den lærde verden paa Holbergs tid.

At universitetsforholdene var ynkelige, at videnskaben var i forfald, kan enhver forstaa. At baade professorer og studenter fuldstændig var blottede for videnskabelig aand, faar man til overflod vide af en skildringfra 1707 Aftrykt i *Nyerups* Kjøbenhavns universitets annaler, side 213 o. fl.. »Aldrig haver den danske studerende Ungdom vaaren udi slettere Tilstand end nu«, klager den anonyme forfatter. Studenterne har ikke nogen nytte af bibliothekerne; paa grund af bibliothekarernes forsømmelighed er disse dels aldeles ubekjendte, dels ubrugelige; selv i de bedste maa man anvende en hel dag paa at finde en bog. Naar de theologiske professorer undtages, er der ingen, som holder forelæsninger, og ikke en eneste professor tager sig af studenterne, som han burde.

Stipendier og pladse i friboligerne for studenter uddeles til professorernes slægtninge og bekjendte, ikke til de værdige trængende studenter. — Følgen var, at den studerende ungdom gik for lud og koldt vand, og deraf kom det, at tiden var saa rig paa forkomne subjekter blandt studenterne. Per degn i »Erasmus Montanus« er et typisk eksempel paa, hvor uvidende og lavtliggende en student dengang kunde være.

De bedste af dem gik rent op i disputereøvelserne; men det eneste udbytte, de havde af disse øvelser, var færdighed i at radbrække latinen og i at være ordkløvere; det ansaaes jo rigtignok ogsaa for at være hovedsagen; den logiske og sproglige form var alt, det videnskabelige indhold intet.

At Holberg i sin ungdom har havt en rem af huden, tør man nok slutte af den bekjendte lille oplevelse fra Kristiansand, som jeg ovenfor har dvælet ved. Selv om han ikke i sine studenterdage havde levet noget egentligt universitetsliv, saa havde han dog allerede paa skolen havt anledning nok til at blive smittet af disputationsmanien. Allerede paa skolebænken pugede mannemlig skolastikens aandløse filosofi, og rektoren ved Bergens skole, den senere professor *Søren Lintrup*, der var en ivrig tilhænger af disputationsvæsenet, lod skolegutterne skrive afhandlinger og disputere om dem; han tillagde endog sagen saa stor betydning, at han lod prøver af disse skolegutfrembringelser trykke.

Holbergs udvikling førte ham imidlertid snart bort fra denne usunde retning. Fra Kristiansand drog han jo til England, og her, ved universitet i Oxford, fik han sit videnskabelige præg, der senere fuldendtes og uddybedes under hans første ophold i Paris. Baade i England og Frankrige havde universitetsstudierne taget en sundere retning. Især var dette tilfældet i England, der jo i den første halvdel af det attende aarhundrede gik i spidsen for det øvrige Europa paa de fleste videnskabelige omraader. Historie, moral, retsvidenskab og naturvidenskab var de fag, som dyrkedes med størst iver. Istedetfor at mundhugges med anderledestænkende om religiøse stridsspørgsmaal hævdede man fordragelighed mod afvigende meninger, istedetfor at øve sig paa spidsfindigheder og narrestreger søgte man at vinde aandeligt udbytte af sine studier, istedetfor at kjøre sig fast i den skolastiske filosofis opgjorte skema aabnede man filosofien nye baner, istedetfor metafysiken traadte fysiken (*Newton*), og undersøgelsen af erkjendelsens natur afløste den formelle tænkelære (*Locke*).

Intet under derfor, at Holberg ved sin tilbagekomst til det universitet, hvor han selv skulde virke, fandt forholdene forældede og latterlige og snart kom paa kant med hele den akademiske verden.

Allerede medens han havde plads paa Borchs collegium en af de nysnævnte friboliger, tildrog han sig opmærksomhedved at forsømme de foreskrevne disputereøvelser, og det vakte adskillig forargelse inden den lærde verden, da han ikke destomindre i 1714 blev udnævnt til *professor extraordinarius*. At han allerede havde forfattet flere historiske værker, tog man ikke hensyn til; han havde aldrig disputeret, følgelig var han ikke nogen lærd mand. »Og dersom Scolastici herudi skal antages til Dommere«, siger han i sin levnetsbeskrivelse (oversættelsen 1745, side 48), »da tilstaaer jeg, jeg var meget ulærd. Jeg kunde vel endelig bringe en Syllogismus tilveye, men af en Slumpe-Lykke; thi, enten den var i Barbara eller Elisabet — navnene paa to slutningsmaader — skal jeg ikke meget sige. Jeg havde og nok hørt, at der var noget til i Verden, *Philosophia instrumentalis* kaldet, hvor Logica og Metaphysica fører Regieringen; men denne havde jeg aldrig havt noget med at bestille. Thi jeg tilstaaer reent ud, at jeg ikke endnu veed, hvor mange *Prædicamenta* og *Prædicabilia* Prædikamenter kaldte man de almindelige grundbegreber (kategorier) som substans, kvalitet, kvantitet o. s. v. Prædikabilier var underordnede, mere specielle begreber som slægts- og artsbegrebet. Man opstillede 10 prædikamenter og 5 prædikabilier. *Logica* udi Ufreds-Tiider kand føre i Marken; hvad Kunster og Machiner man skal bruge til at bestorme et Cathedra, eller hvad Canoner man bruger at beskyde en Præses med. Jeg har tit havt i Sinde at ville bevende nogle Dage derpaa, men aldrig endnu har jeg været saa lykkelig, at jeg har faaet Tiid dertil«. Man ser, hvor fuldstændig overlegen han følte sig, og hvor dybt han ringeagtede den gjængse filosofi.

Tilfældet vilde imidlertid, at det første professorat, der blev ledigt, netop var professoratet i metafysik, ogHolberg maatte følgelig begynde sin universitetsvirksomhed med at læse over dette fag. Herved blev hans stilling til den lærde verden ingenlunde gunstigere; hans lovtale over metafysiken var efter den almindelige mening snarere en

ligtale, og da han efter et par aars forløb fik et andet professorat (latin), var nok metafysikernes tilfredshed over at blive ham kvit ligesaa stor som hans tilfredshed over at blive metafysiken kvit.

Med første bog af »*Peder Paars*« brød krigen ud for alvor. Skildringen i 3die sang af den store akademiske disput om, hvorvidt Venus i den trojanske krig var bleven saaret i laaret, armen eller haanden, var et slag i ansigtet paa datidens lærde verden, og den klage, som indleveredes til kongen over digtet, viste noksom, at slaget havde truffet. Ligesom *Christian Thomasius* en menneskealder tidligere havde bragt hele Leipzigs akademiske verden i harnisk mod sig ved at angribe skolastiken, saaledes havde nu Holberg skaffet sig hele Kjøbenhavns universitet paa halsen ved at latterliggjøre dens affødning, disputatserne. Thomasius blev fordrevet og maatte tage sin tilflugt til Preussen, Holberg fik blive i ro paa grund af Fredrik den 4des dom om hans digt; men hans stilling var ingenlunde behagelig. Ensom som han stod med sin opfatning og uden støtte i mægtige beskyttere, var han prisgiven for sine kollegers chikaner. Da han som sekretær ved universitetet efter gammel regel skulde skrive universitetets programmer, fandt man pludselig paa at ophæve denne regel, idet man temmelig tydelig udtalte, at universitet ikke kunde være tjent med det, han kunde levere, og det program, han allerede havde skrevet, blev forkastet, fordi det vilde bringe universitetet i miskredit. Hans modstander, det bekjendteskolelys *Hans Gram*, valgtes til at udføre, hvad Holberg befandtes uværdig til. Dette afholdt ham imidlertid ikke fra at fortsætte, som han havde begyndt. I sine »Skjemtedigte« (1722) kom han flere gange ind paa det lærde væsen, ja i selve det undertrykte program havde han aabent talt om universitetsforholdenes affældighed; da han saa begyndte at skrive komedier, var de lærdes naragtigheder noget af det, han ivrigst tog fat i. Fra 1723 har man ikke mindre end to komedier, der beskjæftiger sig med dette thema: »Jacob von Tyboe« og »Erasmus Montanus«.

Ikke uden grund har *Rahbek* ment, at »Erasmus Montanus« i mere end én henseende var et svar paa tiltale, idet han i stykket har villet finde et direkte angreb paa Gram Se *Rahbek*: Holberg som lystspildigter, III, Side 183 o. fl.. Hans Gram havde baade paa egne og akademiets vegne følt sig forarget over »Peder Paars«. Den sølvbeslagne Homer, som omtales i det lærde slag, betragtede han som en personlig sigtelse, eftersom han netop eiede et saadant eksemplar af den græske digter. Han havde da været delagtig i den klage, som indleveredes over Holbergs digt Se *Chr. Bruun*: Fr. Rostgaards liv og levnet, side 202.. Universitetets fremdragen af ham paa Holbergs bekostning bidrog vel heller ikke til at gjøre forholdet bedre mellem de to Der fortælles endog en anekdote om, at Gram skal have spurgt Holberg, hvem den lærde pedant med den sølvbeslagne Homer var, og da Holberg svarede: »Det er Jer, Monsieur,« skal Gram have givet ham et ørefigen. Meget troværdig lyder det jo ikke!. At Holberg kunde være fristet til at tage en smule hævn, er jo megetnaturligt. Hans Gram havde efter datidens skik latiniseret sit navn til Johannes Grammius, og Erasmus Montanus hed oprindelig ikke Erasmus, men Johannes Montanus. Under denne titel anføres stykket i fortalen til det første bind af komedierne (1723). En scene i »Det lykkelige Skibbrud«, Holbergs dramatiske selvforsvar for sin satiriske forfattervirksomhed, synes ogsaa at pege i denne retning; her klager nemlig en pedantisk skolemester over, at han er bleven skildret som en lærd nar i et hæsligt nidskrift, og at autor endog har »nævnt ham ved Navn, nemlig Johannes«. »Har han ogsaa brugt jer Til-Navn?« spørger dommeren. »Ney!« svarer pedanten. Denne hentydning til Grams navn er maaske ogsaa grunden til, at »Erasmus Montanus« ikke blev opført paa den ældste danske scene, tiltrods for at det allerede var skrevet aaret efter dens aabning Det opførtes først i 1751, et par aar efter theatrets gjenaabning under Fredrik den 5te., og at det først blev trykt i udgaven af 1731, og da med sin nuværende titel.

Samme aar, som »Erasmus Montanus« blev skrevet, forfattede som sagt Holberg ogsaa en anden komedie, hvori den lærde verden fik sit pas paaskrevet. Stygotius i »Jacob von Tyboe« er et sidestykke til Erasmus; men medens forfatteren i »Erasmus Montanus« fornemmelig latterliggjør disputationsvæsenet, satiriserer han i »Jacob von Tyboe« mere over datidens lærde pedanteri i almindelighed. Stygotius er desuden ældre end Montanus, han er en gammel udlært pedant, der har et langt universitetsliv at se tilbage paa; han har disputeret over tyve gange og har selv ledet disputationerne, noget, som de unge ikke fik lov til, og han har studeret ved flere fremmedeuniversiteter, naturligvis tyske. Montanus er derimod repræsentanten for den akademiske ungdom, han

er den filosofiske hanekylling, der netop er begyndt at gale og slaaes; men arten har han allerede i sig. I »Philosophus udi egen Indbildning« har Holberg endelig paa sine gamle dage leveret en tredie filosoftype, Cosmoligoreus; men denne figur staar ikke i noget polemisk forhold til datidens videnskabelighed; det er et slags moralfilosof, der ikke lever efter sine egne theorier. Fremstillingen er temmelig abstrakt og uden fremtrædende tidsfarve. Derimod kommer han ofte tilbage til disputationsvæsenet i sine øvrige senere skrifter. I »Metamorphosis eller Forvandlinger« (1726) lader han saaledes filosoferne nedstamme fra en gjedebuk og udleder heraf deres tilbøielighed til at stange hinanden, og i »Nils Klim« udelukker han disputationer fra akademiet i den ideale stat Potu og lader de forstandige trær, der bor der, anse dem for gjøglespil, der er usømmelige for et universitet; derimod spiller de en stor rolle som folkeforlystelse i stil med de engelske hanekampe og de spanske tyrefægtninger. Rige folk holder disputatorer, »ligesom man hos os holder Jagthunde«, og hvert aar holdes der store væddekampe med præmieuddelinger. For at ærte de stridende op bruger man at prikke dem i siden med et slags syle, naar de begynder at sakke af. Hos de naragtige Martinianere derimod er disputationer meget anseede ved akademiet og afholdes med stor høitidelighed. Nils Klim er tilstede ved en saadan disputats om en afhandling, hvis titel er »Fysisk Inaugural-Dissertation, hvori den vigtige Opgave undersøges og afhandles, om den Lyd, som Fluer og andre Insekter give fra sig, kommer ud af Munden eller afRumpen«. Disputatsen, der er meget heftig, ledsages af fløitespil Se Dorphs oversættelse, 1874, side 30, 31, 79—80, 151..

I alvorlig form udtaler Holberg sig om universitetsforholdene paa det ovenforciterede sted i »Danmarks og Norges Beskrivelse« og flere steder i sine »Moralske Tanker«. Et sted i denne bog — side 479 o. fl. i originalud gaven — fremsætter han sin mening om, hvilke reformer der bør foretages i universitetsvæsenet. Han udleder disputationer o. lg. af middelalderens »gothiske Smag« og fremhæver de lærde selskaber — efter det berømte engelske selskabs mønster — som et godt middel til at bøde paa manglerne ved universitetet. Dog bør ogsaa selve universitetet reformeres. Et universitet bør have to maal for øie, nemlig videnskabernes fremgang blandt professorerne og studenternes undervisning. Det første vil opnaaes ved oprettelsen af videnskabsselskaber, det andet ved at ungdommen forsvarer theses istedetfor at udarbeide hele afhandlinger, hvilket overstiger dens kræfter; istedetfor forelæsninger bør der gives samtaletimer (colloquier), hvor studenterne kan spørge om og faa forklaret ting, de ikke forstaar i de skrifter, hvis læsning man forud har anbefalet dem.

Efterverdenen har ikke givet Holberg ret i det sidste af disse reformforslag; men forøvrigt har hans mening i alt væsentligt seiret. Specielt gjælder dette disputereøvelserne. Allerede i det forslag til en reform af universitetet, som biskop Gunnerus udarbeidede under Struensee, heder det: »Disputereøvelserne paa Kommunitetet ophøre og ombyttes med andre nyttige«, og i 1777 blev de virkelig afskaffede. Selv i friboligerne, hvor de var fundatsmæssig foreskrevne af stifterne, døde de lidt efterlidt hen. Den sidste disputats holdtes paa Borchs collegium i aaret 1835. Nu disputeres der kun for doktorgraden, og selv disse disputatser afholdes ikke længere paa latin, men paa modersmaalet. Ved vort eget universitet er det samme tilfældet.

*

Erasmus Montanus eller Rasmus Berg.

Comoedie udi fem Acter.

*

Hoved-Personerne i Comoedien.

*

Montanus.

Jeppe Berg, hans Fader.

Nille, hans Moder.

Lisbed, Montani Fæstemøe.

Jeronimus, hendes Fader.

Magdelone, hendes Moder.

Jacob, Montani Broder.

Per Degn.

Jesper Ridefogd.

*

Actus I.

*

Scen. I.

Jeppe alleene, med et Brev i Haanden.

Det er Skade, at Degnen ikke er i Byen; thi der er saa meget Latin i min Søns Brev, som jeg ikke forstaaer. Taarene staaer mig tit i Øynene, naar jeg eftertænker, at en stakkels Bonde-Søn er bleven saa boglærd, besynderlig saasom vi ikke ere af de Høylærdes Bønder. Jeg har hørt af Folk, som forstaaer sig paa Lærdom, at han kand disputere med hvilken Præst det skal være. Ach kunde jeg og min Hustrue have den Glæde at høre ham præke, før vi døe, her paa Bierget, da vilde vi ikke fortryde paa alle de Skillinger, vi har sat paa ham. Jeg kand nok merke paa Per Degn, at han skiøtter ikke meget om at min Søn kommer hid. Det kommer mig for, ligesom han er bange for Rasmus Berg. Det er skrækkeligt med de lærde Folk, de bær saadan Avind til hverandre, og den ene kand ikke lide, at den anden er ogsaa lærd. Den gode Mand gjør skiønne Prækner her i Byen, og kand tale om Misundelse, saa Taarene maa staae een udi Øynene; men mig synes, at han selv ikke er gandske fri for den Feyl. Jeg kand ikke vide, hvoraf saadant kommer; om een siger, at min Naboe forstaaer Avlingen bedreend jeg, skulde jeg legge det paa Hjertet? Skulde jeg hade min Naboe for det? Ney sommænd giør Jeppe Berg ikke. Men der er min Troe Per Degn.

Scen. 2.

Jeppe. Per Degn.

Jeppe. Velkommen hiem igien, Per!

Per. Tak, Jeppe Berg!

Jeppe. Ach min hierte Per! gid I kunde forklare mig noget Latin, som staaer i min Søns sidste Brev.

Per. Hvad Snak! mener I, at jeg forstaaer ikke Latin saavel som jer Søn? Jeg er en gammel Academicus jeg,

Jeppe Berg!

Jeppe. Det veed jeg nok; men jeg meente, om I forstod den nye Latin, thi det Sprog forandres vel ogsaa saavel som det Siællandske. Thi i min Ungdom talede man ikke saa her paa Bierget som nu; det, som man nu kalder Laqvey, kaldte man da Dreng; det, som man nu kalder Matrasse, kaldte man da Bislaaperske; en Frøken heedte da Statsmøe, en Musicant Spillemand, og en Sikketerer Skriver. Derfor mener jeg, Latinen og kand være forandret siden den Tiid, I var i Kiøbenhavn. Vil I være saa god at forklare mig dette? Jeg kand nok læse Bogstaverne, men fatter ikke Meningen.

Per. Ier Søn skriver, at han studerer nu sin *Logicam, Rhetoricam* og *Metaphysicam*.

Jeppe. Hvad vil det sige *Logicam*?

Per. Det er hans Prækestoel.

Jeppe. Det er mig kiært; gid han kunde blive Præst.

Per. Men Degn først.

Jeppe. Hvad er den anden Post?*Per.* Den heder *Rhetorica*, det er paa Dansk Ritualen; men den tredie Post maa være forskreven, eller det maa være Fransk, thi var det Latin, saa forstod jeg det nok. Jeg er capabel, Jeppe Berg! at regne op den hele Aurora: *Ala* det er en Vinge, *Ancilla* en Pige, *Brabra* et Skjæg, *Coena* en Nat-Potte, *Cerevisia* Øll, *Campana* en Klokker, *Cella* en Kielder, *Lagena* en Flaske, *Lana* en Ulv, *Ancilla* en Pige, *Janua* en Dør, *Cerevisia* Smør.

Jeppe. I maa have en forbandet Ihukommelse, Per!

Per. Ja jeg havde ikke tænkt, at jeg skulde have blevet saalænge i et fattigt Degne-Kald. Jeg kunde nok have været noget andet for længe siden, dersom jeg vilde have bundet mig ved en Pige; men jeg vil heller hjelpe mig, som jeg kand, førend man skal kunde sige paa mig, at jeg har faaet Brød for Kone.

Jeppe. Men, kiære Per; her er endnu noget andet Latin, som jeg ikke forstaaer. See her denne Linie.

*Per. Die Veneris Hafnia domum profecturus sum*Paa Fredag reiser jeg hjem fra Kjøbenhavn.. Det er noget høyttravend; dog forstaaer jeg det heel vel, men det kunde bryde Hovedet paa en anden. Det er paa Dansk: Der er kommen *profecto*I sandhed. en Hob Russer til Kiøbenhavn.

Jeppe. Hvad mon Russen nu vil bestille her igien?

Per. Det er ikke Moscoviter, Jeppe Berg! det er unge Studentere, som man kalder Russer.

Jeppe. Nu, nu veed jeg. Der er vist stor Allarm i de Dage, naar de faaer Salt og Brød, og blir Studentere.

Per. Naar venter I ham hiem?*Jeppe.* I Dag eller i Morgen. Kiære Per! tøv lidt her; jeg vil springe ind til Nille, hun skal give os en Drik Øll her ud.

Per. Jeg vil nok heller have et Glas Brændeviin; thi det er for tiligt at drikke Øll.

Scen. 3

Per alleene.

Jeg skiøtter ikke meget om, sandt at sige, at Rasmus Berg kommer hiem, ikke fordi jeg er bange for hans Lærdom, thi jeg var allerede gammel Student, da han endda gik i Skole, og fik, med Permission, paa sin Rumpe. Der var andre Karle, som deponerede i min Tiid, end nu omstunder. Jeg deponerede fra Slagelse Skole med Per Monsen, Rasmus Jespersen, Christen Klim, Mads Hansen, som vi i Skolen kaldte Mads Pandekage, Poul Iversen,

som vi kaldte Poul Finkeljokom; alle Karle, som havde Been i Panden og Skiæg paa Hagen, og som var capabel at disputere i hvilken Materie det skulde være. Jeg er kun bleven Degn, men er fornøyed, naar jeg har mit daglige Brød, og forstaaer mit Embede. Jeg har forbedret meget udi Indkomsterne, og har det, som ingen af mine Formænd havde, saa mine Efterkommere ikke skal bande mig i min Grav. Folk tænker, at der er ingen Observationer ved at være Degn; jo jo, Degne-Kald er min Troe et vanskeligt Embede, naar man skal have det paa den Fod, at det skal føde sin Mand. For min Tiid holdt Folk her i Byen alle Liig-Sange lige gode; men jeg har bragt det paa den Fod, at jeg kand sige til en Bonde: Hvilken Psalme vil du have? den koster saa meget, den anden saa meget; iligemaade naar derskal kastes Jord paa den Døde: Vil du have fiint Sand eller slet og ret Jord? Der er ogsaa adskillige andre Observationer, som min Formand Christoffer Degn ikke vidste af at sige; men han havde ikke studeret. Jeg kand ikke begribe, hvorledes den Karl blev Degn; men han var og Degn derefter. Latinen hielper meget et Menneske udi alle Forretninger. Jeg vilde ikke miste det Latin, jeg kand, ikke for hundrede Rixdaler; thi det har baadet mig i mit Embede over 100 Rixdaler, ja hundrede til.

Scen. 4.

Nille. Jeppe. Per.

Nille. Singot, Per!

Per. Tak, Moerlille! Jeg drikker hellers ikke Brændeviin, uden naar jeg har ont i Maven; men jeg har gemeenlig en slet Mave.

Nille. Veed I vel, Per! at min Søn kommer hiem i Dag eller Morgen? Der faaer I en Mand, som I kand tale med; thi den Karl er ikke ilde skaaren for Tungebaandet, saasom jeg har hørt.

Per. Ja jeg troer nok, han kand tale en Hob Kloster-Latin.

Nille. Kloster-Latin? Det er jo det beste Latin, ligesom Kloster-Lærred er det beste Lærred.

Per. Ha ha ha ha!

Jeppe. Hvoraf leer I, Per?

Per. Af intet, Jeppe Berg! God Taar paa en frisk! Jer Skaal, Moer lille! Ha ha ha! det er sandt nok, som 1 siger; Klosterlærred er got Lærred, men ...

Nille. Giøres det Lærred ikke paa Klosteret, hvorfor kaldes det da Klosterlærred?*Per.* Jo det er ret nok, ha ha ha! Men I kand vel give mig noget at bide paa til Brændevinen?

Nille. Her ligger et Stykke Brød og Ost skaaren, om I vil ikke forsmaae.

Per. Tak, Moer lille! Veed I hvad Brød heder paa Latin?

Nille. Ney mare veed jeg ikke.

Per æder og snakker tillige. Det heder *Panis, genetivus Pani, dativus Pano, vocativus Panus, ablativus Pano.*

Jeppe. Hillemænt, Per! det Sprog er vidtløftig. Hvad heder Grov-Brød?

Per. Det heder *Panis gravis,*gravis] tung. og fiin Brød *Panis finis.*finis] ende, grænse.

Jeppe. Det er jo halv Dansk.

Per. Ja det er vist. Der ere mangfoldige latinske Ord, som har deres Oprindelse af Dansken; thi jeg skal sige os noget: Her var en gammel Rector i Kjøbenhavns Skole, ved Navn *Saxo Grammatica*, som forbedrede Latinen her i Landet, og gjorde en latinsk *Grammatica*, hvorudover han fik det Navn, *Saxo Grammatica*. Den samme *Saxo*

har bødet meget paa det latinske Sprog med Danske Ord; thi for hans Tiid var Latinen saa fattig, at man ikke kunde skrive en ret Mening, som Folk kunde forstaae.

Jeppe. Men hvad vil det Ord *Grammatica* sige?

Per. Det samme som *Donat.* Naar man binder den ind i Tyrkisk Bind, saa kaldes den *Donat*; men naar man binder den ind i hviid Pergement, saa kaldes den *Grammatica*, og *declineres* ligesom *ala.*

Nille. Ach jeg veed aldrig, hvor alt dette kandligge i Hovedet paa Folk; mit Hoved svimler, naar jeg kun hør tale derom.

Jeppe. Derfor ere lærde Folk heller ikke gierne rigtige i Hovedet.

Nille. Ey, hvilken Snak! saa mener du, at vor Søn Rasmus Berg er ikke rigtig?

Jeppe. Mig synes alleene, Moerlille! det er noget underligt, at han skriver latinske Breve til mig.

Per. Deri har min troe Jeppe Ret; thi det er noget naragtigt. Det var jo ligesom jeg vilde tale Græsk med Ridefogeden, for at lade see, at jeg forstod det Sprog.

Jeppe. Forstaaer I ogsaa Græsk, Per?

Per. Ach jeg har kundet for tyve Aar siden staae paa een Fod og læse det hele Litanie paa Græsk. Jeg kand endnu komme ihu, at det sidste Ord heder Amen.

Jeppe. Ach Per! det vil blive artigt, naar min Søn kommer tilbage, at vi kand sette jer to sammen.

Per. Vil han disputere med mig, skal han finde Karl for sin Hat, og vil han synge i Kap med mig, saa kommer han tilkort. Jeg har synget i Kap med 10 Degne, som alle have maat give sig tabt, thi jeg har taget Troen fra dem alle 10. Det har været mig tilbuddet for 10 Aar siden at være Cantor udi vor Frue Skole; men jeg har ikke vildet. Thi hvorfor skulde jeg gjøre det, Jeppe? Hvorfor skulde jeg forlade min Menighed, som elsker og ærer mig, og som jeg elsker og ærer igjen? Jeg lever paa et Sted, hvor jeg har mit daglige Brød, og hvor jeg er respetered af alle Folk, thi Amtmanden selv kommer aldrig hid, jeg blir jo strax hentet for at fordrive Tiden med ham og synge for ham. Forgangen Aar ved disse Tider gav han mig 2 Mark, fordi jeg sang *ut, re, mi, fa, sol.* Han svor paa at han havde større Behag deriend i den største *vocal Musikve*, han havde hørt i Kiøbenhavn. Vil I give mig end et Glas Brændeviin, Jeppe! skal jeg synge det samme for jer.

Jeppe. Gierne. Skiænk nok et Glas Brændeviin, Nille!

Per. Jeg synger ikke for enhver; men I er min gode Ven, Jeppe! som jeg tienner med Fornøyelse. Begynder at skraale, først langsom. *Ut, re, mi, fa, sol, la, si, ut;* nu tilbage: *Ut, si, fa, sol, fa, mi, re, ut.* Nu skal I høre paa en anden Maade, hvor høyt jeg kand gaae: *Ut, re, mi, fa, sol, fa, si, ut, re, mi, fa, sol fa, si, ut, re.*

Jeppe. Hillemænt, det sidste gik fiint. Vore smaa Grise kand ikke gaae høyere med Røsten.

Per. Nu vil jeg synge hastigt: *Ut, re, mi, re ...* Ney det var ikke ret. *Ut, re, mi, do, re, mi, ut ...* Ney det kom ogsaa galt; det er forbandet tungt, Jeppe! at synge saa hastig. Men der kommer Monsieur Jeronimus.

Scen. 5.

Jeronimus. Magdelone. Lisbed. Degnen. Jeppe. Nille.

Jeronimus. God Morgen, Svoger! Har I nogen Tidende fra jer Søn?

Jeppe. Jo jeg troer, han kommer i Dag eller i Morgen.

Lisbed. Ach er det mueligt? Nu er min Drøm fuldkommen.

Jeronimus. Hvad drømte du da?

Lisbed. Jeg drømte, at jeg laae hos ham i Nat*Magdelone.* Der er dog noget ved Drømme. Drømme ere ikke at foragte.

Jeronimus. Det er sandt nok; men dersom I gode Piger tænkte ikke saa meget paa Mandfolk om Dagen, drømte I ikke saa tit om dem om Natten. Du drømte vel ligesaa stærkt om mig i de Dage, vi vare forlovede sammen, Magdelone?

Magdelone. Det er min Troe sandt; men nu har jeg min Troe ikke i nogle Aar drømt om dig.

Jeronimus. Det kommer deraf, at Kiærligheden er ikke saa heed nu, som den var tilforn.

Lisbed. Men er det mueligt, at Rasmus Berg kommer hiem i Morgen?

Jeronimus. Ey, min Dotter! du skulde ikke lade dig merke med at være saa forliebt.

Lisbed. Ach er det vist, at han kommer hiem i Morgen?

Jeronimus. Ja ja, du hører jo, at han kommer til den Tiid.

Lisbed. Hvor langt har vi til i Morgen, hierte Far?

Jeronimus. Hvilken forbandet Snak! Disse forliebte Folk er ligesom de var galne.

Lisbed. Ja jeg tæller min Troe hver Time.

Jeronimus. Du skulde ogsaa spørge, hvor lang en Time er, saa kunde man tænke, du var reent gall. Hold inde med saadan Sladder, og lad os Forældre snakke sammen. Hør, min kiære Jeppe Berg! holder I det raadeligt, at disse 2 unge Mennesker komme sammen, førend han faaer Brød?

Jeppe. Det er ligesom Jer synes. Jeg kand nok underholde dem; men det var dog bedre, at han fik Brød først.*Jeronimus.* Jeg holder det aldeles ikke raadeligt, at de komme sammen før.

Lisbed græder og hyler.

Jeronimus. Ey fy, skiem dig for en U-lykke. Det er en Spot for en Pige at stille sig saadan an.

Lisbed grædende. Faaer han snart Brød da?

Jeppe. Det er ingen Tvil paa, han faaer jo snart Brød; thi saa vidt som jeg har hørt, er han saa lærd at han kand læse hvilken Bog det skal være. Han skrev mig et latinsk Brev til nyelig.

Nille. Og det kand mare staae, det veed Degnen.

Lisbed. Var det saa vel skreven?

Per. Ja vel nok for saadan ung Person. Han kand blive god, Mameselle! Der vil ellers meget til. Jeg tænkte ogsaa, at jeg var lærd, da jeg var paa hans Alder; men ...

Jeppe. Ja I lærde Folk roser aldrig hinanden.

Per. Ey Snak! skulde jeg bære Avind til ham? Da han endnu ikke var fød, havde jeg allerede staaet 3 Gange Skole-Ret, og da han sad i 4de Lectien, havde jeg været 8te Aar Degn.

Jeppe. Een kand have bedre Hoved end en anden. Een kand lære saa meget i eet Aar som andre udi ti.

Per. Da tør Per Degn nok sette sit Hoved mod hvem det skal være.

Jeronimus. Ja ja, hver kand være god for sig. Lad os nu gaae hiem, Børn! Far vel, Jeppe! Jeg gik her forbi, og saa vilde jeg tale med jer paa Veyen.

Lisbed. Ach vaer mig dog ad, saa snart han kommer.

Scen. 6

Jeppe. Nille. Per. Jacob.

Jeppe. Hvad vil du, Jacob?

Jacob. Far! veed I Nyt? Rasmus Berg er kommen hiem.

Jeppe. Hillemænt, er det mueligt? Hvorledes seer han ud?

Jacob. Ach han seer meget lærd ud. Rasmus Nielsen, som kiører for ham, svær paa at han giorde ikke andet den hele Vey end disputered paa Græsk og Elamitisk med sig selv, og det undertiden med saadan Iver, at han slog Rasmus Nielsen 3 til 4re Gange bag i Nakken med knyttet Næver, og raabte derhos altiid: *Probe Majoren, Probe Majoren.*Probe Majoren ɔ: proba majorem] bevis oversætningen. Jeg kand tænke, han har haft en Disput med en Major, før han reyste. Undertiden sad han stille og stirrede paa Maanen og Stiernerne, og det med saadan grundig Mine, at han faldt 3 Gange af Vognen, og havde nær brudt Halsen itu af lutter Lærdom, saa at Rasmus Nielsen loe deraf, og sagde ved sig selv: Rasmus Berg er vel en klog Mand paa Himmelen, men en Nar paa Jorden.

Jeppe. Ach kom, lad os gaae ud at tage imod ham. Kiære Per! kom I med os. Det kand hende sig, at han har glemt Dansk, og kand ikke tale andet end Latin, saa kand I være Tolk.

Per. Skam der giør; jeg har andet at bestille.

Actus II.

*

Scen. I.

Montanus med Hosene ned om Benene.

Jeg har kun været een Dag fra Kiøbenhavn, og længes allerede. Hvis jeg ikke havde mine gode Bøger med mig, kunde jeg ikke leve paa Landet, *Studia secundas res ornant, adversis solatium præbent.Studia* o. s. v.] studier forskjønner medgang, giver trøst i modgang. Jeg synes ligesom mig fattes noget, efterdi jeg har ikke disputeret i tre Dage. Jeg veed ikke, om her er nogle lærde Folk her i Byen; hvis her er nogen, skal jeg nok sette dem i Arbeyd, thi jeg kand ikke leve, uden jeg maa disputere. Mine stakkels Forældre kand jeg ikke meget tale med; thi de ere eenfoldige Folk, og veed neppe andet end deres Børne-Lærdom, saa at jeg kand ikke have megen Trøst af deres Omgjængelse. Degnen og Skolemesteren skal have studeret, men jeg veed ikke, hvor vidt det strækker sig; dog skal jeg forsøge hvad de duer til. Mine Forældre blev forskrækket, da de saae mig saa tilig; thi de havde ikke ventet, at jeg skulde have taget fra Kiøbenhavn om Natten. Han slaaer Ild, tænder sin Pibe, og setter Pibehovedet igjennem et Hul, som han har paa sin Hat. Saaledes kalder man at smøge Tobak *studentikosstudentikos*] paa studentervis.; det er en god *Invention* nok for een, der vil skrive og smøge tillige.

Setter sig ned at læse.

Scen. 2.

Montanus. Jacob.

Jacob kysser paa Haanden og flyer sin Broder. Velkommen hiem igien, min latinske Broer!

Montanus. Det er mig kiært at see dig, Jacob! men hvad det Broerskab angaaer, saa er det noget, som var got i gamle Dage, men nu kand det ikke saa passe sig meer.

Jacob. Hvi saa? Est du ikke min Broer?

Montanus. Det negter jeg ikke, Slyngel! at jeg jo er din Broer ved Fødselen; men du maa vide, at du est endnu en Bonde-Dreng, og jeg en *Philosophiæ Baccalaureus*. Men hør, Jacob! hvordan lever min Kiæreste og min Svigerfar?

Jacob. Ret vel; de vare her nyelig, og spurdte, hvor snart Broer kom hiem.

Montanus. Nu Broer igjen! Jeg siger det ikke af Hoffærdighed, Jacob! men det gaaer *profecto* ikke an.

Jacob. Hvad skal jeg da kalde Broer?

Montanus. Du skal kalde mig Monsieur Montanus; thi saa heder jeg i Kiøbenhavn.

Jacob. Kunde jeg kun komme det ihu. Var det ikke Monsieur Dromedarius?

Montanus. Kandst du ikke høre? Jeg siger jo Monsieur Montanus.

Jacob. Monsør Montanus, Monsør Montanus.

Montanus. Ja det er ret; thi Montanus paa Latin er det samme som Berg paa Dansk.

Jacob. Kand jeg da ikke ogsaa hede Monsør Jacob Montanus?*Montanus.* Naar du har gaaet saalænge i Skole som jeg og udstaaet dine *Examina*, saa kandst du ogsaa give dig et latinsk Navn; men saalænge som du est en Bonde-Dreng, maa du lade dig nøye med at hede slet og ret Jacob Berg. Men har du merket, at min Kiæreste har længet efter mig?

Jacob. Ja vist, hun har været meget utaalmodig over at du blev saalænge borte.

Montanus. Du maa ey heller dutte mig, din Tølpel!

Jacob. Jeg vilde sige: Monsørens Kiæreste har været utaalmodig, at du est bleven saalænge borte.

Montanus. Ja nu er jeg kommen, Jacob! og det alleene for hendes Skyld; men jeg bliver her ikke ret gammel; thi saa snart vi har holdt Bryllup, tager jeg hende med mig til Kjøbenhavn.

Jacob. Vil Monsøren da ikke tage mig med sig?

Montanus. Hvad skulde du bestille der?

Jacob. Jeg vilde see mig lidt om i Verden.

Montanus. Jeg vilde ønske, at du var 6 à 7 Aar yngre, saa skulde jeg sette dig i Latin-Skole, at du ogsaa kunde blive Student.

Jacob. Ney det var ikke got.

Montanus. Hvi saa?

Jacob. Jo saa vilde vore Forældre komme reent til at betle.

Montanus. Hør, hvilke Ord der kand ligge i den Knegt.

Jacob. Ja jeg er fuld af Indfald. Havde jeg studeret, var jeg bleven en Fandens Skielm.

Montanus. Mig er sagt, at du har et got Hovet. Men hvad vilde du ellers bestille i Kjøbenhavn?*Jacob.* Jeg vilde

saa gierne see det runde Taarn og Klosteret, hvor man giør Lærred.

Montanus. Ha ha ha! Ney der bestilles andet paa Klosteret end at giøre Lærred. Men har min Svigerfar ellers saa mange Midler, som der siges?

Jacob. Ja vist, Jeronimus er en riig Gubbe, han eyer snart den tredie Deel af Byen.

Montanus. Men har du hørt, om han agter at give nogen Udstyr med sin Datter?

Jacob. Ja jeg troer nok, at han styrer hende vel ud, besynderlig om han faaer høre Monsøren præke her engang udi Byen.

Montanus. Det bliver intet af; jeg gjør mig ikke saa gemeen at præke her paa Landet. Jeg er ellers kun for at disputere.

Jacob. Jeg meente, at det var meer at kunde præke.

Montanus. Veedst du vel hvad det er at disputere?

Jacob. Ja vist, jeg disputerer hver Dag her i Huset med Pigerne; men jeg vinder intet derved.

Montanus. Ja saadan Slags Disputatzer har vi nok af.

Jacob. Hvad er det da, Monsøren disputerer om?

Montanus. Jeg disputerer om vigtige og lærde Sager, for Exempel, om Englene ere skabte for Menneskene; om Jorden er rund eller oval; om Maane, Soel og Stjerner, deres Størrelse og Distance fra Jorden, og andet dislige.

Jacob. Ney derom disputerer jeg ikke; thi det er noget, som gaaer mig ikke an, thi naar jeg kun kandfaae Folkene til at arbeyde, maa de gierne sige for mig, at Jorden er ottekantet.

Montanus. O *Animal brutum!Animal brutum*] dumme fæ! Men hør, Jacob! mon der ellers nogen har ladt min Kiæreste vide, at jeg er hiemkommen?

Jacob. Ney jeg troer det ikke.

Montanus. Saa er det best, at du springer hen til Hr. Jeronimus, for at lade dem saadant vide.

Jacob. Ja det kand nok skee; men skal jeg ikke sige det til Lisbed først?

Montanus. Lisbed, hvem er det?

Jacob. Veedst du ikke det, Broer! at din Fæstemøe heder Lisbed?

Montanus. Har din Slyngel nu glemt alt hvad jeg nyeligen har lært dig?

Jacob. Du maa kalde mig Slyngel saa meget som du vil, saa er jeg dog din Broer.

Montanus. Hvis du ikke holder din Mund, skal jeg *profecto* slaae dig med Bogen i Panden.

Jacob. Det var ikke smukt at kaste Bibelen efter Folk.

Montanus. Det er ingen Bibel.

Jacob. Jeg kiender saa mare nok Bibelen. Den Bog er jo stor nok til at være Bibelen. Jeg kand nok see, at det er hverken Evangeli-Bog eller Catechismus. Men hvad det er eller ikke, saa lader det ilde at kaste Bøger efter sin Broer.

Montanus. Hold Munden, Slyngel!

Jacob. Saadan Slyngel, som jeg er, fortiener dogmed mine Hænder til mine Forældre de Penge, som du setter til.

Montanus. Hvis du ikke tier, skal jeg lemlæste dig.

Kaster Bogen paa ham.

Jacob. Au au au!

Scen. 3.

Jeppe. Nille. Montanus. Jacob.

Jeppe. Hvad er her for Allarm?

Jacob. Ach min Broer Rasmus slaaer mig.

Nille. Hvad vil det sige? Han slaaer dig vel ikke uden Aarsag.

Montanus. Ney Moer! det er sandt; han kommer hid og bruger en Mund mod mig, som jeg kunde være hans Jevnlige.

Nille. Hvilken Pokkers Skielm! Skal du ikke bedre vide at respectere saadan lærd Mand? Veedst du ikke, at han er en Ære for vort hele Huus? Min hierte Hr. Søn! I skal ikke regne ham det til; det er en uforstandig Tølpel.

Montanus. Jeg sidder her og speculerer paa vigtige Sager, som denne *importunissimus* og *audacissimus JuvenisImportunissimus o. s. v.]* uforskammede og næsvise yngling. kommer og hindrer mig udi. Det er intet Børne-Leeg at have med disse *TranscendentalibusTranscendentalia*] begreber, der gaar ud over den sandselige erkjendelses grænser. at bestille. Jeg vilde ikke, det skulde have skeet for to Mark.

Jeppe. Ach vær ikke vreed, min hierte Søn! det skal aldrig skee oftere. Jeg er saa bange, Hr. Søn harforivret sig; de lærde Folk taaler ikke mange Stød. Jeg veed, Per Degn ivrede sig engang, han kunde ikke forvinde det i 3 Dage igien.

Montanus. Per Degn, er han lærd?

Jeppe. Ja vist; saalænge jeg kand mindes, har vi ikke haft nogen Degn her i Byen, der har synget saa vel som han.

Montanus. Derfor kand han være meget u-lærd.

Jeppe. Han præker ogsaa meget skiønt.

Montanus. Derfor kand han ogsaa være u-lærd.

Nille. Ach ney, Hr. Søn! hvorledes kand den være u-lærd, der præker vel?

Montanus. Jo vist, Moerlille! alle u-lærde Folk præker vel; thi saasom de ikke kand sammenskrive noget af deres egne Hoveder, saa bruge de laante Prækner, og lære udenad brave Mænds Skrifter, som de undertiden ikke forstaaer selv. Da derimod en lærd Mand ikke vil benytte sig af saadant, men vil sammenskrive af sit eget Hoved. Troe mig, at det er en almindelig Feyl her i Landet, at man dømmer Studenteres Lærdom alt for meget af deres Prækener. Men lad de Karle disputere som jeg; det er en Prøvesteen paa Lærdom. Jeg kand disputere paa got Latin om hvilken Materie det skal være: Vil een sige, at dette Bord er en Lysestage, saa vil jeg forsvare det; vil een sige, at Kiød eller Brød er Straae, vil jeg og forsvare det; det har jeg giort mangen ærlig Gang. Hør, Farlille! vil I troe det, at den, som drikker vel, er lyksalig?

Jeppe. Jeg troer snarere, at han er u-lyksalig; thi man kand drikke baade Forstand og Penge bort.

Montanus. Jeg vil bevise, at han er lyksalig. *Qvicunqve bene bibit, bene dormit* ... Ney det er sandt, Iforstaaer ikke Latin; jeg maa sige det paa Dansk. Hvo som drikker vel, sover gierne vel; er det ikke sandt?

Jeppe. Det er sandt nok; naar jeg har en halv Ruus, sover jeg som en Hest.

Montanus. Hvo som sover vel, synder ikke; er det ogsaa ikke sandt?

Jeppe. Ja det er sandt nok; saalænge man sover, synder man ikke.

Montanus. Den, som synder ikke, er lyksalig.

Jeppe. Det er og sandt.

Montanus. ErgoErgo] altsaa. den, som drikker vel, er lyksalig. Moerlille! jeg vil giøre jer til en Steen.

Nille. Ja Snak, det er end mere konstigt.

Montanus. Nu skal I faae det at høre: En Steen kand ikke flyve.

Nille. Ney det er vist nok, undtagen man kaster den.

Montanus. I kand ikke flyve.

Nille. Det er og sandt.

Montanus. Ergo er Moerlille en Steen.

Nille græder.

Montanus. Hvorfor græder Moerlille?

Nille. Ach jeg er saa bange, at jeg blir til Steen; mine Been begynder alt at blive kolde.

Montanus. Giv jer tilfreds, Moerlille! jeg skal strax giøre jer til Menneske igien. En Steen kand ikke tænke eller tale.

Nille. Det er sandt. Jeg veed ikke, om hun kand tænke; men tale kand hun ikke.

Montanus. Moerlille kand tale.*Nille.* Ja Gud skee Lov, som en stakkels Bonde-Kone kand jeg tale.

Montanus. Got. *Ergo* er Moerlille ingen Steen.

Nille. Ach det giorde got; nu kommer jeg mig igien. Der vil min Troe stærke Hoveder til at studere; jeg veed ikke, hvor deres Hierne kand holde det ud. Jacob! du skal herefter gaae din Broer til Haande; du har ikke andet at bestille. Fornemmer dine Forældre, at du giør ham nogen Fortræd, da skal du faae saa mange Hugg, som dit Liv kand taale.

Montanus. Moerlille! jeg vilde gierne vænne ham af med den Vane at sige du til mig; det er dog ikke anstændigt for en Bonde-Dreng at dutte en lærd Mand. Jeg vilde gierne, at han kaldte mig Monsieur.

Jeppe. Hør du vel, Jacob! naar du taler til din Broer herefter, skal du sige Monsør.

Montanus. Jeg vilde gierne, Degnen blev budden hid i Dag, at jeg kunde forsøge hvad han duer til.

Jeppe. Ja nok, det skal skee.

Montanus. Jeg vil imidlertid hen at besøge min Kjæreste.

Nille. Men jeg er bange, vi faaer Regn; Jacob kand bære Kappen efter jer.

Montanus. Jacob!

Jacob. Ja Maansør!

Montanus. Kom og bær Kappen efter mig; jeg vil lidt ud i Byen.

Jacob gaaer efter ham med Kappen.

Scen. 4.

Jeppe. Nille.

Jeppe. Har vi ikke Glæde for den Søn, Nille?*Nille.* Jo vist, der er ingen Skilling unyttig spildt paa ham.

Jeppe. Nu skal vi i Dag faae at høre hvad Degnen duer til. Men jeg er bange, at han ikke kommer, om han hører, at Rasmus Berg er her; vi har ikke fornøden at lade ham det vide. Vi vil ogsaa bede Ridefogeden hid; han er nok saa god at komme, thi han finder Smag i vort Øll.

Nille. Det er saa farligt, Mand! at tractere Ridefogden; det Slags Folk maa ikke vide vor Tilstand.

Jeppe. Ja saamænd maa han saa. Det er hver Mand her i Byen bekiendt, at vi ere formuende Folk; naar vi svarer vore Skatter og Landgilde, da kand Ridefogeden ikke rykke et Haar af vort Hoved.

Nille. Ach hierte Mand! mon det skulde være for silde at lade Jacob ogsaa studere? Tænk engang, om han kunde blive saadan lærd Kaal som hans Broer, hvilken Glæde vilde det være for deres gamle Forældre!

Jeppe. Ney Kone! det er nok med den ene; vi maa jo have een hiemme, som kand gaae os til Haande og giøre vort Arbeyde.

Nille. Ach ved saadant Arbeyde kand ikke fortienes meer end af Haanden i Munden. Rasmus Berg, som har studeret, kand ved sin Hierne udrette mere vor Huus til Nytte i en Time end den anden i et Aar.

Jeppe. Det maa ikke hielpe, Moerlille! vor Ager maa dyrkes, og vor Avling fortsettes; vi kand aldeles ikke undvære Jacob. See der kommer han tilbage.

Scen. 5.

Jacob. Jeppe. Nille.

Jacob. Ha ha ha ha ha ha! Min Broer maa vel være en meget lærd Mand, men ogsaa en stor Taasse.*Nille.* Din vanartige Skielm; kalder du din Broer en Taasse?

Jacob. Jeg veed ikke hvad jeg skal kalde saadant, Moerlille! Det regner, saa det helder ned, og han lar mig gaae med Kappen paa Armen efter sig.

Jeppe. Kunde du da ikke have været saa artig at have sagt: Maansør! det regner; vil ikke Maansør tage Kappen paa?

Jacob. Mig synes, det var meget underligt, Fallille! at jeg skulde sige til den Person, som Forældre har kostet saa mange Penge paa at lære Viisdom og Artighed, naar der falder saadan Regn paa ham, at han blir vaad indtil Skiorten: Det regner, Monsør! vil han ikke tage Kappen paa? Han havde jo ikke fornøden min Varsel, Regnen kunde jo nok vare ham derom.

Jeppe. Gik du da og bar Kappen den hele Vey paa Armen ?

Jacob. Ney mare gjorde jeg ikke; jeg svøbte mig smukt i Kappen, og derfor er mine Klæder gandske tørre. Det forstod jeg bedre, endskjønt jeg ikke har sat saa mange Penge til paa at lære Viisdom. Jeg begreb strax det, endskiønt jeg kiender ikke en latine Bogstav.

Jeppe. Din Broer har gaaet i Tanker, som grundlærde Folk gierne pleyer.

Jacob. Ha ha, Drolen splide saadan Lærdom.

Jeppe. Tie stille, din Slyngel! eller du skal faae Skam paa din Mund. Hvad vil det sige, om din Broer gaaer saaledes i Tanker iblant, naar han i mange andre Ting kand lade see sin Viisdom og Frugten af sine Studeringer?

Jacob. Frugten af sine Studeringer? Jeg skal fortælle videre, hvor det gik til paa vor Reyse. Da vi komtil

Jeronimuses Port, gik han lige til den Side, som Port-Hunden stod, som havde calfatret hans lærde Been, hvis jeg ikke havde trækket ham til den anden Side; thi Port-Hunde seer ingen Personer an, de skiær alle Folk over een Kam, som de ikke kiender, og bider i Fleng hvilke Been de faaer fat paa, enten de ere latinske eller græske. Da vi kom ind i Gaarden, gaaer Maansør Rasmus Berg ind i Stolden i Tanker, og raabte: Hey, er Jeronimus hiemme? Men Kiøerne vendte alle Rumpen til ham, og ingen vilde svare et Ord. Jeg er vis paa, om nogen af dem havde kundet tale, de vilde have sagt: Hvilken forbandet Taasse maa denne Kaal ikke være!

Nille. Ach min hierte Mand! taaler du, at han bruger saadan Mund ?

Jeppe. Jacob! du skal faae en U-lykke, dersom du taler saaledes meer.

Jacob. Fallille burte heller takke mig, som hialp ham til Rette og bragte ham af Stolden ind i Stuen. Vil nu Fallille kun eftertænke, hvor det vilde gaa til, om saadan Kaal skulde giøre en lang Reyse alleene; thi jeg er vis paa at om jeg ikke havde været med ham, havde han endnu staaet i Stolden og kaaget Kiøerne i Rumpen af lutter Lærdom.

Jeppe. Ey, saa skal du og faae en U-lykke paa din kaade Mund.

Jacob løber, Jeppe efter ham.

Nille. Hvilken forbandet Skielm! Jeg har haft Bud efter Fogden og Degnen, at min Søn kand have nogen at disputere med, naar han kommer tilbage.

*

Actus III.

*

Scen. I.

Jeppe. Nille. Montanus

Nille. Min Søn Montanus blir noget længe borte; jeg vilde ønske, at han kom hiem, førend Fogeden gaaer fra os, thi han har stor Lyst at tale med ham, og er curiøsk for at spørge ham om eet og andet, som .... Men der seer jeg ham komme. Velkommen tilbage, min kiære Søn! Den gode Jeronimus blev vel ikke lidet glad ved at see Hr. Søn ved god Helbred efter saa lang Fraværelse?

Montanus. Jeg har ikke talt hverken med Jeronimus eller hans Datter formedelst denne Knegt, som jeg faldt i Disput med.

Nille. Hvad var det for en Karl? Det var maa skee Skolemesteren?

Montanus. Ney det var en fremmed Person, som reyser herfra i Dag. Jeg kiender ham nok, skiønt jeg ingen Omgiængelse har haft med ham i Kiøbenhavn. Jeg kand ærgre mig ihiel over de Folk, som bilder sig ind at have opsluget all Viisdom, og dog ere *Idioter*. Jeg skal sige Moerlille, hvori det bestaaer: Knegten har været et Par Gange *ordinarins OpponensOrdinarius opponens]* beskikket angriber. ; deri bestaaer alle hans *MeritaMerita]* fortjenester. . Men hvorledes forrettede han sine *Partes*sine *Partes]* sit hverv. ? *Misere & haesitanter absqve methodoMisere o. s. v.]* ynkelig og stammende, uden plan.. Da*PræsesPræses]* forsvareren. engang *distingverede inter rem & modum rei,distingverede inter o. s. v.]* skjelnede mellem tingens væsen og tingens tilfældige egenskaber. spurdte han: *Qvid hoc est?Qvid hoc est]* hvad er det? Slyngel! det skulde du have lært, *anteqvam in arenam descendis.anteqvam o. s. v.]* før du stiger ned paa kamppladsen. *Qvid hoc est? Qvae bruta!Qvæ bruta!]*

hvilke taabeligheder! En Karl, der *ignorerer distinctiones cardinales*ignorerer *distinctiones cardinales]* ikke kjender hovedbegreberne., og vil *disputere publicepublice]* offentlig.!

Nille. Ey, Hr. Søn skal ikke legge saadant paa Hiertet. Jeg kand høre af det, I fortæller, at det maa være en Nar.

Montanus. En *Ignorant.*

Nille. Det er intet vissere.

Montanus. En *Idiot*.

Nille. Jeg kand ikke merke andet.

Montanus. Et qvidem plane hospes in philosophia.Et qvidem o. s. v.] og en aldeles uvidende person i filosofien. Lad den Hund legge det fra sig, som han begik udi saa mange brave Folkes Nærværelse.

Nille. Lod han noget gaae? Derpaa skal man kiende et Sviin.

Montanus. Ney Moerlille! han gjorde det, som verre er: han *confunderede* offentlig *materiam cum forma.*confunderede *materiam cum forma]* forvekslede indhold med form.

Nille. Han burde faae en U-lykke.

Montanus. Vil den Karl indbilde sig at kunde disputere?

Nille. Han maatte kunde Fanden.

Montanus. Ikke at tale om den Feyl, han begikudi sit *Proemio,Proemium]* indledning. da han sagde: *Lectissimi & doctissimi Auditores.lectissimi o. s. v.]* ædle og høilærde tilhørere.

Nille. Hvilken Nar det maa være!

Montanus. Setter mig *lectissimus* for *doctissimus,* da dog *lectissimus* er et *Prædicat,* man kand give en *Deposituro.depositurus]* en rus, en, som staar i begreb med at tage studentereksamen.

Jeppe. Men fik min Søn da ikke tale med Jeronimus?

Montanus. Ney ret som jeg vilde gaae ind i Stuen, saae jeg den Karl gaaende forbi Porten, og som vi kiendte hinanden, gik jeg hen at hilse ham, hvorpaa vi strax kom i Snak om lærde Sager og endelig i Disput, saa jeg maatte sette min Besøgelse op.

Jeppe. Jeg er saa bange, at Monsieur Jeronimus tar det ilde op, naar han hører, at min Søn har været i Gaarden, men gaaet bort uden at tale med ham.

Montanus. Ja jeg kand ikke hielpe det. Naar een griber Philosophien an, saa griber han mig an paa min Ære. Jeg holder vel af Mademoiselle Lisbed; men min *Metaphysica*, min *Logica* har *Prioritet.*

Nille. Ach min hierte Søn! hvad hører jeg? Har du forlovet dig med to andre Piger i Kiøbenhavn? Det kand blive en forbandet Sag for Capitels-Retten.

Montanus. I forstaaer mig ikke; det er ikke saa meent. Det er ikke Piger, men tvende Videnskaber.

Nille. Ja det er andet. Men der kommer Ridefogeden; vær nu ikke vreed længer.

Montanus. Ham kand jeg ikke blive vreed paa; det er en eenfoldig u-lærd Mand, som jeg ikke kand komme i nogen Disput med.

Scen. 2.

Jeppe. Nille. Montanus. Jesper.

Jesper. Serviteur, Monsieur! Jeg gratulerer Ankomsten.

Montanus. Jeg takker, Hr. Ridefoget!

Jesper. Det er mig kiært, at vi har faaet saadan lærd Mand her i Byen. Det har vel kostet ham mangen Hoved-Bryden, førend han er kommen saa vidt. Jeg ønsker jer ogsaa til Lykke, Jeppe Berg! med jer Søn; nu har I faaet Glæde paa jer gamle Alder!

Jeppe. Ja det er sandt.

Jesper. Men hør, min kiære Monsieur Rasmus! jeg vilde spørge ham om noget.

Montanus. Mit Navn er Montanus.

Jesper sagte til Jeppe. Montanus, er det Rasmus paa Latin?

Jeppe. Ja det maa saa være.

Jesper. Hør, min kiære Monsieur Montanus Berg! jeg har hørt, at lærde Folk skal have saa underlige Meninger. Er det sandt, at man holder for i Kjøbenhavn, at Jorden er rund? Her paa Bierget vil ingen troe det; thi hvor kand det være, efterdi Jorden synes jo gandske flak?

Montanus. Det kommer deraf, at Jorden er saa stor, at man ikke kand merke dens Rundhed.

Jesper. Ja det er sandt, Jorden er stor, det er fast den halve Deel af Verden. Men hør, Monsieur! hvor mange Stjerner vilde der vel til at gjøre en Maane?

Montanus. En Maane! Maanen er mod en Stjerne ligesom Pebling-Søen mod hele Siælland.

Jesper. Ha ha ha ha! de lærde Folk ere aldrigrigtige i Hovedet. Jeg har min Troe hørt dem, der siger, at Jorden løber, og Solen staaer stille. Monsieur tror vel ikke det ogsaa?

Montanus. Ingen fornuftig Mand tviler meer derom.

Jesper. Ha ha ha! skulde Jorden løbe, maatte vi jo falde iblant og slaae Halsen i Stykker.

Montanus. Kand ikke et Skib løbe med jer, uden at I slaaer Halsen itu?

Jesper. Men I siger jo, at Jorden løber omkring; skulde nu Skibet vende sig om, faldt da Folkene ikke udi Søen?

Montanus. Ney jeg skal forklare jer det tydeligere, hvis I vil have Taalmodighed.

Jesper. Jeg vil min Troe intet høre derom. Jeg maatte jo være gall, om jeg troede saadant. Jorden skulde velte sig om, og vi skulde ikke falde hovedkulds Fanden i Vold ned i Afgrunden, ha ha ha! Men, min kiære Monsieur Berg! hvoraf kommer det, at Maanen er undertiden saa liden, undertiden saa stor?

Montanus. Om jeg nu siger jer det, vil I dog ikke troe det.

Jesper. Ach vær saa god og siig mig det.

Montanus. Det kommer deraf, at naar Maanen er voxen til, klipper man Stykker af den for at gjøre Stjerner af.

Jesper. Det er min Troe kuriøskt; jeg vidste det min Troe ikke tilforn. Dersom man klippede ikke Stykker af den, vilde den voxe alt for stor, og blive saa breed som hele Sælland. Naturen regierer dog alting meget viseligen. Men hvoraf kommer det, at Maanen varmer ikke saavel som Solen, da den dog er ligesaa stor?

Montanus. Det kommer deraf, at Maanen er intetLys, men af samme mørke Materie som Jorden, der laaner sit Lys og Skin af Solen.

Jesper. Ha ha ha ha ha ha! Lad os tale om noget andet; det er noget forstyrret Tøy, man kand blive catholsk i

Hovedet deraf.

Scen 3.

Jeppe. Nille. Montanus. Jesper. Per Degn.

Jeppe. Velkommen, Per! Hvor got Folk er, kommer got Folk efter. Der seer I min Søn, som er nyelig kommen hiem.

Per. Velkommen her, Monsieur Rasmus Berg!

Montanus. I Kjøbenhavn er jeg vant til at hede Montanus; jeg beder, I vil kalde mig ligeledes.

Per. Ja sommænd; det kand komme mig paa eet ud. Hvorledes staaer ellers til i Kiøbenhavn? Deponerede der mange i Aar?

Montanus. Som der pleyer.

Per. Blev der nogen rejicered i Aar ?

Montanus. To á tre *conditionaliterConditionaliter*] betingelsesvis..

Per. Hvem er *Imprimatur* i Aar?

Montanus. Hvad vil det sige?

Per. Jeg mener, hvem er *ImprimaturImprimatur*] maa trykkes. til Vers og Bøger, som gaaer i Trykken?

Montanus. Skal det være Latin?

Per. Ja i min Tiid var det got Latin.

Montanus. Var det da got Latin, saa maa det endnu være ligeledes; men det har aldrig været Latin i den Mening, som I vil have det.*Per.* Jo min Troe er det got Latin.

Montanus. Skal det da være et *Nomen* eller et *Verbum*?

Per. Det er et *Nomen*.

Jesper. Det er ret, Per! svar kun brav for jer.

Montanus. *Cuius declinationis* er da *Imprimatur?Cuius declinationis]* af hvilken deklination er o. s. v.

Per. Alle de Ord, som nævnes kand, henføres til 8 Ting, som er *Nomen, Pronomen, Verbum, Principium, Conjugatio, Declinatio, Interiectio*.

Jesper. Jo jo, hør kun til Per, naar han vil ryste sine Ærmer. Det er ret, klem kun paa ham.

Montanus. Han svarer intet til det, jeg spør ham. Hvad har *Imprimatur* i *Genetivo?*

Per. Nominativus Ala, Genetivus Alae, Dativus Alo, Vocativus Alo, Ablativus Ala.

Jesper. Jojo, Monsieur Montanus! vi har sommænd ogsaa Folk her paa Bierget.

Per. Det skulde jeg ogsaa mene. Der deponerede min Troe andre Karle i min Tiid end nu omstunder; det var Karle, som lode sig rage to Gange om Ugen, og kunde alle *scandere* alle Slags Vers.

Montanus. Det er en mægtig Sag; saadant kand man nu giøre udi anden *Lectie*. Nu omstunder deponerer Karle fra Kiøbenhavns Skole, som kand gjøre Hebraiske og Chaldaiske Vers.

Per. Saa maa de ikke kunde meget Latin da.

Montanus. Latin! Om I kom i Skolen nu, kunde I ikke komme høyere end i Sinke-*Lectien*.

Jesper. Siig ikke det, Montanus! Degnen er minTroe en brav studeret Mand; det har jeg hørt baade Herredsfogeden og Amtsforvalteren sige.

Montanus. Maa skee de forstaae ligesaa lidet Latin som han.

Jesper. Jeg hører dog, han svarer brav for sig.

Montanus. Han svarer jo ikke til det, jeg spør ham om. *E qva Schola dimissus es, mi Domine?E qva Schola o. s. v.]* fra hvilken skole er De dimitteret, min herre.

Per. Adiectivum & Substantivum genere, numero & caseo conveniunt.Adiectivum Substantivum o. s. v.] adjektivet og substantivet stemmer overens i kjøn, tal og ost (*caseo* istedetfor *casu*, kasus).

Jesper. Han maaler ham min Troe Skieppen fuld. Ret, Per! vi skal min Troe drikke en Pæl Brændeviin sammen.

Montanus. Dersom Hr. Foged vidste hvad han svarede, skulde han lee sin Mave itu. Jeg spør ham, fra hvilken Skole han har deponeret, han svarer noget andet hen i Taaget.

Per. Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet.Tunc tua res o. s. v.] din eiendom staar paa spil, naar naboens væg brænder.

Jesper. Jo jo, nu vil hun min Troe ret gaae an. Svarer I nu dertil.

Montanus. Jeg kand ikke svare dertil; det er lutter Pølse-Snak. Lad os tale Dansk sammen, som de andre kand forstaae, saa skal man strax faae at høre, hvilken Karl det er.

Nille græder.

Jesper. Hvorfor græder I, Bestemoer?*Nille.* Jeg har saa ont deraf, at min Søn skal give sig tabt i Latinen.

Jesper. Ach Bestemoer! det er jo ingen Under. Per er jo ogsaa meget ældre end han. Det er jo ingen Under. Lad dem nu tale Dansk da, som vi alle forstaae.

Per. Ja nok; jeg er parat til hvilken af Delene han vil. Vi vil give hinanden nogle Spørsmaal; for Exempel, hvem var det, som skreg saa høyt, at man kunde høre ham over den hele Verden?

Montanus. Jeg veed ingen, som skriger stærkere end Esle og Landsbye-Degne.

Per. Snak! kand man høre dem over hele Verden ? Det var et Asen i Noæ Ark; thi hele Verden var i Arken.

Jesper. Ha ha ha! det er min Troe sandt, ha ha ha! Der sidder et forslagen Hoved paa den Per Degn.

Per. Hvem slog den 4de Deel af Verden ihiel?

Montanus. Ey, jeg svarer ikke til slige grove Spørsmaal.

Per. Det var Cain, som slog sin Broder Abel ihiel.

Montanus. Beviis, at der var ikke meer end fire Mennesker da til.

Per. Beviis I, at der var flere.

Montanus. Det giøres ikke fornøden; thi *affirmanti incumbit probatioAffirmanti incumbit probatio*] bevisførelsen paahviler den, som fremsætter paastanden.. Forstaaer I det?

Per. Ja vist. *Omnia conando docilis sollertia vincitOmnia conando o. s. v.*] ved at prøve alt seirer den lærvillige flid.. Forstaaer I det?

Montanus. Jeg er ikke klogere, som staaer her og disputerer med en Sinke. I vil disputere, og kand hverkenLatin

eller Dansk, langt mindre veed hvad *Logica* er. Lad høre engang, *qvid est Logica?*

Per. Post molestam senectutam, post molestam senectutam nos habebat humusPost molestam senectutam (ɔ: senectutem), post molestam o.s.v.] efter den besværlige alderdom eiede (for: skal eie: *habebit*) jorden os..

Montanus. Vil din Slyngel fixere mig?

Faaer ham i Haaret, de slaaes, Degnen *echapperer,* og raaber: Sinke, Sinke! De gaaer alle ud foruden Fogden.

Scen. 4.

Jesper. Jeronimus.

Jeronimus. Hans Tiener, Hr. Foged! Skal jeg finde ham her? Jeg kommer at see min tilkommende Svigersøn Rasmus Berg.

Jesper. Nu kommer han strax. Det var Skade, at I ikke kom en halv Time tilforn, saa skulde I have hørt ham og Degnen disputere sammen.

Jeronimus. Hvorledes løb det af?

Jesper. Skam faae Per Degn, han er slemmere, end jeg havde tænkt; jeg merker nok, at han ikke har glemt noget hverken af sin Latin eller Hebraisk.

Jeronimus. Jeg tror det nok; thi han har vel ingen Tiid vidst meget deraf.

Jesper. Siig ikke det, Monsieur Jeronimus! der sidder en forbandet Mund paa ham. Det er virkelig en Lyst at høre den Mand snakke Latin.

Jeronimus. Det er meer, end som jeg havde ventet. Men hvordan seer min Svigersøn ud?*Jesper.* Han seer forbandet lærd ud; I skulde neppe kiende ham igien. Han har ogsaa et andet Navn.

Jeronimus. Et andet Navn! Hvad heder han da?

Jesper. Han kalder sig Montanus, hvilket skal være det samme som Rasmus paa Latin.

Jeronimus. Ey fy, det er hæsligt. Jeg har kiendt mange, der saaledes har forandret deres christne Navne; men det har aldrig gaaet dem vel i Verden. Jeg kiendte een for nogle Aar, der var døbt Peer, og vilde siden fornye sin Mynt, da han var bleven til noget, og lod sig kalde Peiter. Men den Peiter kom ham dyr nok at staae; thi han brød sit Been, og døde i stor Ælendighed. Vor Herre taaler ikke saadant, Hr. Foged!

Jesper. Det kand være med Navnet hvad det være vil; men det staaer mig aldeles ikke an, at han har saa selsomme Meninger udi Troen.

Jeronimus. Hvad har han da for Meninger?

Jesper. Ey, det er forskrækkeligt. Haarene reyser sig paa Hovedet, naar jeg tænker derpaa. Jeg kand ikke erindre alt hvad jeg hørte; men det veed jeg, at han blant andet sagde, at Jorden var rund. Hvad kand jeg kalde saadant, Monsieur Jeronimus? Det er jo ikke andet end at kuldkaste all Reglion og føre Folk af Troen. En Hedning kand jo ikke tale verre.

Jeronimus. Han maa kun have sagt det af Skiemt.

Jesper. Det er noget groft at skiemte saaledes. See der kommer han selv.

Scen. 5.

Montanus. Jeronimus. Jesper.

Montanus. Velkommen, min kiære Svigerfar! Det er mig kiært at see ham ved god Helbred*Jeronimus.* Helbreden kand ikke være synderlig hos Folk af min Alder.

Montanus. I seer dog hiertelig vel ud.

Jeronimus. Synes jer det?

Montanus. Hvordan lever Jomfrue Lisbed?

Jeronimus. Vel nok.

Montanus. Men hvad er paa Færde? Mig synes, min kiære Svigerfar! at I svarer mig saa koldsindig.

Jeronimus. Jeg har vel ikke Aarsag til andet.

Montanus. Hvad Ont har jeg da giort?

Jeronimus. Mig er sagt, at I har saadanne egne Meninger; Folk skulde jo tænke, at I var gall eller catholsk i Hovedet, thi hvorledes kand et fornuftigt Menneske falde til den Daarlighed at sige, Jorden er rund?

Montanus. Ja *profecto* er hun rund; jeg maa sige det, som Sanden er.

Jeronimus. Det maa være Pokker ikke Sanden; saadant kand umueligt andet end komme fra Fanden, som er Løgnens Fader. Jeg er vis paa at der er ikke eet Menneske her i Byen, der jo fordømmer saadan Mening; spør kun Fogden, som er en fornuftig Mand, om han ikke er af samme Mening med mig.

Jesper. Det kand endelig komme mig paa eet ud, enten hun er lang eller rund; men jeg maa troe mine egne Øyne, som viser mig, at Jorden er flak som en Pandekage.

Montanus. Det kand ogsaa komme mig paa eet ud, hvad Tanke Fogden eller de andre her i Byen har derom; men det veed jeg, at Jorden er rund.

Jeronimus. Hun er Pokker ikke rund. Jeg troer, I er gall. I har jo Øyen i Hovedet saavel som andre Mennesker.*Montanus.* Det er jo bekiendt, min kiære Svigerfar! at der boer Folk lige under os, som vender deres Fødder mod vore.

Jesper. Ha ha ha hi hi hi ha ha ha!

Jeronimus. Ja Fogden maa nok lee; thi han har virkelig en Skrue løs i Hovedet. Forsøg I kun at gaae her under Taget, og vend Hovedet ned, og see saa til, hvorledes det vil løbe af.

Montanus. Det er en gandske anden Sag, Svigerfar! thi ...

Jeronimus. Jeg vil aldeles ikke være jer Svigerfar; jeg har min Datter kiærere, end at jeg skulde give hende saaledes bort.

Montanus. Jeg har jer Datter saa kiær som min egen Siæl, det er vist; men at jeg skulde kuldkaste Philosophien for hendes Skyld og drive min Forstand i Landflygtighed, det er meer, end I kand begiære,

Jeronimus. Ha ha, jeg hører, at I har anden Kiærlighed i Hovedet. I maa gierne beholde jer Lucie eller Sophie; jeg skal saamænd ikke nøde min Datter paa jer.

Montanus. I forstaaer mig ikke ret. Philosophien er ikke andet end en Videnskab, som har aabnet Øynene paa mig saavel herudi som udi andet,

Jeronimus. Den har snarere forblindet baade Øyene og Forstanden. Hvormed kand I giøre saadant got?

Montanus. Det er noget, som er ufornødent at bevise. Ingen lærde Folk tviler meer derom.

Jesper. Da tilstaaer min Troe aldrig Per Degn jer saadant.

Montanus. Per Degn! ja det er en fæd Karl. Jeg er daarlig, at jeg staaer her og taler om Philosophie med jer; men for at fornøye Monsieur Jeronimus, vil jeg dogfremføre et Par Beviis, nemlig først af reysende Folk, hvilke, naar de komme et Par 1000 Mile herfra, har de Dag, naar vi har Nat, seer anden Himmel, andre Stjerner.

Jeronimus. Er I gall, er der meer end een Himmel og een Jord?

Jesper. Jo Monsieur Jeronimus! der er 12 Himle, den ene høyere end den anden, indtil man kommer til Chrystal-Himmelen; derudi har han saa vidt Ret.

Montanus. Ach *qvantæ tenebræ! qvantæ tenebræ*] hvilket mørke.

Jeronimus. Da har jeg i min Ungdom 16 Gange været til Kieler Omslag; men saa sandt som jeg er en ærlig Mand, om jeg har seet nogen anden Himmel end den, vi her have.

Montanus. I maa reyse 16 Gange saa langt, *Domine Jeronyme! domine Ieronyme*] herr Jeronimus. førend I kand merke saadant; thi ...

Jeronimus. Holdt op med den Snak; den har ingensteds hiemme. Lad os høre den anden Beviis.

Montanus. Den anden Beviis tages af Solens og Maanens Formørkelse.

Jesper. Ney hør nu engang, nu blir han reent gall.

Montanus. Hvad mener I vel at Formørkelse er?

Jesper. Formørkelser ere visse Tegn, som settes paa Solen og Maanen, naar der skal skee nogen U-lykke paa Jorden. Hvilket jeg kand bevise af egne Exempler; saaledes da min Hustrue foer ilde for 3 Aar siden, og da min Dotter Giertrud døde, var der begge Gange Formørkelse tilforn.

Montanus. Ach jeg maa blive gall over saadan Snak.

Jeronimus. Fogden har Ret; thi der skeer aldrig Formørkelse, uden den har noget at betyde. Da sidsteFormørkelse skede, syntes alting at være vel; men det varede ikke længe, thi 14 Dage derefter fik vi Tidende fra Kiøbenhavn, at der var paa eengang 6 rejicered til Attestatz, alle fornemme Personer, og blant dem 2 Provste-Sønner. Hører man ikke Ont paa eet Sted efter en saadan Formørkelse, saa faaer man det vist nok at høre paa et andet Sted.

Montanus. Det er vist nok; thi der gaaer aldrig nogen Dag forbi, der skeer jo nogen U-lykke i Verden. Men hvad disse Personer er angaaende, da har de ikke behov at skylde paa Formørkelse; thi havde de læset bedre over, havde de nok gaaet fri.

Jeronimus. Hvad er da Formørkelse i Maanen?

Montanus. Det er ikke andet end Jordens Skygge, som betaer Maanen Solens Skin; og saasom Skyggen er rund, saa sees deraf, at Jorden er rund iligemaade. Det gaaer altsammen naturlig Viis til, thi man kand udregne Formørkelser; og derfor er det Giækkerie at sige, at saadant er foregaaende Tegn for U-lykke.

Jeronimus. Ach Hr. Foged! jeg faaer ont. I en *u*-lyksalig Tiid lod jere Forældre jer studere.

Jesper. Ja han er noget nær ved at blive Atheist. Jeg maa have Per Degn i Færd med ham igien. Det er en Mand, som taler med Eftertryk. Han skal nok overbevise jer, enten I vil paa Latin eller Græsk, at Jorden (Gud skee Lov) er saa flak som min Haand. Men der kommer Madame Jeronimuses med hendes Datter.

Scen. 6.

Magdelone. Lisbed. Jeronimus, Montanus og Jesper.

Magdelone. Ach min hierte Svigersøn! det ermig en Glæde at see jer kommen tilbage med god Helbred.

Lisbed. Ach min Hierte! lad mig omfavne dig.

Jeronimus. Sagt, sagt, mit Barn! ikke saa ivrig.

Lisbed. Maa jeg ikke omfavne min Kiæreste, som jeg ikke har seet i nogle Aar?

Jeronimus. Bliv fra ham, siger jeg dig; du faaer ellers Hugg.

Lisbed grædende. Jeg veed jo, at der er gjort offentlig Forlovelse mellem os.

Jeronimus. Det er rigtig nok; men der er kommen nogen U-rigtighed i den Sag siden.

Lisbed græder.

Jeronimus. Du skal vide, mit Barn! at da han blev forlovet med dig, var han et skikkeligt Menneske og en god Christen; men nu er han en Kiættere og Sværmere, som fortiener heller at indføres i et Litanie end udi Svogerskab med os.

Lisbed. Er det ikke andet, min hierte Far! saa skal vi nok komme til Rette.

Jeronimus. Bliv fra ham, siger jeg.

Magdelone. Hvad vil dette sige, Hr. Foged?

Jesper. Det er galt nok, Madam! Han fører falsk Lærdom her ind i Byen, siger, at Jorden er rund, og andet deslige, som jeg blues ved at tale om.

Jeronimus. Synes jer ikke, at de gode gamle Forældre er at beklage, der har kostet saa mange Penge paa ham?

Magdelone. Ey, ikke andet? Hvis han har Kiærlighed til vor Dotter, saa staaer han nok fra sin Mening, og siger, at Jorden er flak, for hendes Skyld.*Lisbed.* Ach min Hierte! siig for min Skyld, at den er flak.

Montanus. Jeg kand ikke føye jer deri, saalænge som jeg har min fulde Fornuft. Jeg kand jo ikke give Jorden anden Skikkelse, end den af Naturen har. Jeg vil sige og gjøre for jer Skyld alt hvad mig mueligt er; men jeg kand ingenlunde føye jer herudi. Thi skulde mine Ordens-Brødre faae at vide, at jeg havde statueret saadant, vilde jeg af dem holdes for en Nar og blive foragtet; tilmed staaer vi lærde Folk aldrig fra vore Meninger, men forsvarer hvad vi engang har sagt, til den yderste Draabe af vor Blekhorn.

Magdelone. Hør, Mand! jeg finder dette aldeles ikke af den Vigtighed, at vi derfor skulde ophæve Partiet.

Jeronimus. Og jeg skulde formedelst saadant søge Skilsmisse mellem dem, om de end var virkeligen gifte.

Magdelone. Jeg vil min Troe ogsaa have noget at sige herudi; thi er hun jer Dotter, saa er hun ogsaa min.

Lisbed grædende. Ach min Hierte! sig dog, at den er flak.

Montanus. Jeg kand *profecto* ikke.

Jeronimus. Hør, Kone! du maa vide, at jeg er Mand i Huset, og at jeg er hendes Far.

Magdelone. Du maa ogsaa vide, at jeg er Kone i Huset, og at jeg er hendes Moer.

Jeronimus. Jeg mener, at en Far er altiid meer end en Moer.

Magdelone. Og jeg mener ney; thi at jeg er hendes Moer, derom kand ingen tvile, men om I ... Ja jeg vil ikke sige meer; thi jeg ivrer mig.

Lisbed grædende. Ach min Hierte! kand I ikke dog sagte for min Skyld sige, at den er flak*Montanus,* Jeg kand ikke, min Dukke! *nam contra naturam est.nam contra o. s. v.*] thi det strider mod naturen.

Jeronimus. Hvad vil du sige dermed, min Kone? Er jeg ikke hendes Far, saavel som du er hendes Moer? Hør, Lisbed! er jeg ikke din Far?

Lisbed. Jeg troer jo; thi min Moer siger det. Jeg troer, at I er min Far; men jeg veed, at hun er min Moer.

Jeronimus. Hvad syner jer om den Snak, Hr. Foged?

Jesper. Jeg kand ikke sige, at Mammesellen har U-ret deri; thi ...

Jeronimus. Det er nok. Kom, lad os gaae. Vær forsikred om, min gode Rasmus Berg! at I aldrig faaer min Dotter, saalænge I blir i jere Vildfarelser.

Lisbed grædende. Ach min Hierte! siig dog, at den er flak.

Jeronimus. Fort, fort paa Dør!

De Fremmede gaae alle bort.

*

Actus IV.

*

Scen. 1.

Montanus alleene.

Her har jeg været plaget en heel Time med mine Forældre, som med Suk og Graad vil bevæge mig at staae fra min Mening, men de kiender ikke *ErasmumMontanum* ret. Ikke, om jeg kunde blive Keyser, vilde jeg staae fra det, jeg engang har sagt. Jeg elsker Mademoiselle Elisabeth, det er sandt; men at jeg for hendes Skyld opoffrer Philosophien, og staaer fra det, jeg engang offentlig har *sustineret*, det skeer aldrig. Jeg haaber dog, at det skal blive got, og at jeg skal faae min Kiæreste uden min Reputations Fortabelse; thi naar jeg faaer Leylighed at tale med Jeronimus, skal jeg saa tydelig bevise ham sine Vildfarelser, at han skal finde sig deri. Men der seer jeg Degnen og Ridefogden komme fra mine Forældre.

Scen 2.

Jesper. Per. Montanus.

Jesper. Min kiære Monsieur Montanus! vi har haft et stærkt Arbeyd i Dag for jer Skyld.

Montanus. Hvad er det?

Jesper. Vi have løbet imellem jere Forældre og Svigerforældre for at megle en Fred.

Montanus. Ja hvad har I da udrettet? Vil min Svigerfar lade sig sige?

Jesper. De sidste Ord, han sagde til os, var disse: Der har aldrig været noget Kiætterie i vor Familie. Hils kun Rasmus Berg (jeg siger kun lige hans Ord, thi han sagde ikke Montanus Berg engang), hils kun Rasmus Berg, sagde han, og siig ham, at jeg og min Hustrue ere begge skikkelige og gudfrygtige Folk, som heller vrider Halsen om paa vor Datter, end giver hende til een, der siger, at Jorden er rund, og fører falsk Lærdom her ind i Byen.

Per. Sandt at sige, saa har vi altiid haft en reenTroe her paa Bierget, og Monsieur Jeronimus har ikke stor U-ret

derudi, at han vil hæve op dette Svogerskab.

Montanus. I got Folk! hilser Monsieur Jeronimus igien, og siig ham, at han giør Synd derudi, at han vil tvinge mig at staae fra det, som jeg engang har sagt, hvilket er mod *Leges scholasticas* og *Consvetudines laudabiles.Leges scholasticas og Consvetudines laudabiles*] de lærdes love og rosværdige vedtægter.

Per. Ey, *Dominus!Dominus*] herre (for *domine*). vil I forlade jer smukke Kiæreste for saa ringe Ting? Alle Mennesker vil tale ilde derom.

Montanus. Den gemene Mand, *Vulgus*, vil tale ilde derom; men mine *CommilitonesCommilitones*] vaabenbrødre, medstuderende., mine Kammerater vil løfte mig op til Skyerne for min Bestandighed.

Per. Holder I det da for Synd at sige, Jorden er flak eller lang?

Montanus. Ney det giør jeg ikke; men jeg holder det for en Skam og Vanære for mig, som er en *Baccalaureus Philosophiæ*, at staae fra hvad jeg engang *publice* har *sustineret*, og at gjøre noget, som er Ordenen u-anstændigt. Min Pligt er at see til, *ne qvid detrimenti patiatur respublica philosophica.ne qvid detrimenti o.s.v.*] at den filosofiske stat ikke lider skade.

Per. Men naar I kand overbevises, at det er falskt, som I troer, holder I det da for en Synd at staae fra jer Mening?

Montanus. Beviis mig, at det er falskt, og det *methodicemethodice*] efter videnskabelige regler..*Per.* Det er mig en let Sag. Her boer nu saa mange brave Folk her i Byen; først jer Svigerfar, som har bragt sig frem alleene ved Pennen; dernæst jeg uværdig, som har været Degn udi 14ten samfulde Aar; siden denne gode Mand Ridefogeden foruden Sognefogden og adskillige andre brave boesiddende Mænd, der har svaret deres Skat og Landgilde baade udi onde og gode Tider.

Montanus. Det vil blive en forbandet *Syllogismus*. Hvor vil vel all den Snak hen?

Per. Nu kommer jeg strax til det, jeg vil sige. Spør nu enhver af disse gode Mænd, som boer her i Byen, og hør, om nogen skal holde med jer derudi, at Jorden er rund. Jeg veed, man maa jo troe meer hvad saa mange siger, end een alleene. Ergo har I U-ret.

Montanus. I maa tage hele Biergets Folk hid og lade dem *opponere* baade mod den Materie og andre; jeg skal binde Munden paa dem alle. Slige Folk har ingen Troe; de maa troe hvad jeg og andre Folk siger.

Per. Men om I vilde sige, at Maanen var af grøn Ost, skulde de ogsaa troe det?

Montanus. Ja hvad andet? Siig mig, hvad troer Folk her at I er?

Per. De troer, at jeg er en god ærlig Mand og Degn her paa Stedet; hvilket er sandt.

Montanus. Og jeg siger, det er Løgn. Jeg siger, I er en Hane, og skal bevise det saa klart, som 2 og 3 er 5.

Per. I skal bevise Dievelen. Hvad nu, er jeg en Hane? Hvormed vil I gjøre det got?

Montanus. Kand I sige mig noget, som kand befrie jer derfra?*Per.* Først kand jeg jo tale, en Hane kand ikke tale, *ergo* er jeg ikke en Hane.

Montanus. Talen giør intet til Sagen. En Papegøie, en Stær kand og tale, derfor er de just ikke Mennesker.

Per. Jeg kand bevise det af andet end af Talen. En Hane har ingen menneskelig Forstand, jeg har menneskelig Forstand, *ergo* er jeg ingen Hane.

Montanus. *Proba minorem.Proba menorem*] bevis undersætningen.

Jesper. Ey, tal Danske.

Montanus. Jeg vil, at han skal bevise sig at have Forstand som et Menneske.

Per. Hør, jeg forretter jo mit Embede upaaklageligt?

Montanus. Hvilke ere de fornemmeste Poster udi jer Embede, hvoraf I beviser en menneskelig Forstand?

Per. 1.) Forsømmer jeg aldrig at ringe til Messe paa bestemte Tider.

Montanus. En Hane forsømmer ey heller at gale og give Tiderne tilkiende og advare Folk, naar de skal staae op.

Per. 2.) Synger jeg saa vel som nogen Degn udi hele Siælland.

Montanus. Vor Hane galer og saa vel som nogen Hane udi Siælland.

Per. Jeg kand støbe Voxlys, det kand ingen Hane giøre.

Montanus. En Hane derimod kand giøre Æg, hvilket I ikke kand giøre. Seer I da vel, at I af Forstand udi jer Embede ikke kand bevise, at I er bedre end en Hane? See ogsaa i kort Begreb, hvilken Eenstemmelseder er imellem jer og en Hane: En Hane har en Kam i Hovedet, I bær ogsaa Takker udi Panden; en Hane galer, I galer ogsaa; en Hane giør sig til af sin Røst, og bryster sig, I ligeledes; en Hane varer ad, naar det er Tiid at vaage, I, naar det er Tiid at gaae i Messe. *Ergo* er I en Hane. Har I ellers noget at sige?

Per Degn græder.

Jesper. Ey græd ikke, Per! Hvad vil I agte saadant?

Per. Det er, gid jeg faaer en U-lykke, lutter Løgn. Jeg kand skaffe Attester fra hele Byen, at jeg er ingen Hane, eller at nogen af mine Forældre har været andet end christne Mennesker.

Montanus. Refuteer da denne *Syllogismum, qvem ibi propono*.*Refuteer* da denne *Syllogismum, qvem tibi propono*] gjendriv da denne fornuftslutning, som jeg fremsætter for dig. En Hane har disse Egenskaber, hvorved den kiendes fra andre Dyr: Den varer Folk ved Lyd, naar de skal staae op; gir Timerne tilkiende; bryster sig af sin Stemme; fører Takker udi Hovedet. I har samme Egenskaber. *Ergo* er I en Hane. *Refuteer* mig det *Argument*.

Per græder igien.

Jesper. Kand ikke Degnen binde Munden til paa jer, saa kand jeg.

Montanus. Lad høre jere *Argumenter* da.

Jesper. Først finder jeg i min Samvittighed, at jer Mening er falsk.

Montanus. Efter en Fogeds Samvittighed kand man ikke fælde Dom i alle Sager.

Jesper. 2.) Siger jeg, at alt hvad I har talt, er lutter Løgn.

Montanus. Beviis det.*Jesper.* 3.) Er jeg en brav Mand, hvis Ord har altiid staaet til Troende.

Montanus. Med all den Snak lar man sig ikke nøye.

Jesper. 4.) Siger jeg, at I har talt som en Carnali, og at Tungen burde skiæres af jer Mund.

Montanus. Endnu hører jeg intet Beviis.

Jesper. Og endelig for det femte vil jeg til Overflod bevise jer over, enten I vil i Kaarde eller tørre Hugg.

Montanus. Ney jeg er en Tiener af begge Dele; men saalænge I vil kun disputere med Munden, skal I finde, at jeg kand forsvare ikke alleene de Ting, jeg har sagt, men ogsaa andet. Kom an, Hr. Foged! jeg vil bevise af den sunde *Logica*, at I er en Tyr.

Jesper. I skal bevise Fanden.

Montanus. Vil I kun have Taalmodighed at høre mit *Argument* ...

Jesper. Kom, Per! lad os gaae.

Montanus. Saaledes beviser jeg det: *Qvicunqve ...Qvicunqve ...*] enhver, som ...

Jesper skriger og holder for hans Mund.

Montanus. Har I ikke Lyst til at høre mit Beviis, denne Gang, saa kand I møde mig en anden Gang, paa hvilket Sted I behager.

Jesper. Jeg er for god at have Omgiængelse med saadan Sværmer.

Jesper og Per gaaer ud.

Montanus. Med disse Folk kand jeg disputere med Koldsindighed, hvorvel de siger mig haarde Ord. Jeg blir ikke hidsig, med mindre jeg disputerer med Folksom bilder sig ind at forstaae *Methodum disputandiMethodum disputandi*] disputationsreglerne. og være ligesaa stærke i Philosophien som jeg. Derfor var jeg 10 Gange saa ivrig, da jeg disputerede mod den Student i Dag; thi han havde dog noget Skin af Lærdom. Men der kommer mine Forældre.

Scen. 3.

Jeppe. Nille. Montanus.

Jeppe. Ach min kiære Søn! tag ikke saa afsted, og leg dig ikke ud med alle Folk. Ridefogden og Degnen, som efter vor Begiæring toge sig paa at slutte Fred imellem dig og din Svigerfar, fornemmer jeg, er bleven giort Spot af. Hvad duer saadant til, at giøre got Folk til Tyre og Haner?

Montanus. Derfor har jeg studeret, derfor har jeg lagt mit Hoved i Blød, at jeg kand sige hvad jeg vil, og forsvare det.

Jeppe. Mig synes, det var bedre aldrig at have studeret paa den Maade.

Montanus. Holdt jer Mund, gamle Mand!

Jeppe. Du vil vel ikke slaae dine Forældre?

Montanus. Om jeg giorde det, vilde jeg og forsvare det for hele Verden.

De gaae grædende ud.

Scen. 4.

Montanus. Jacob.

Montanus. Jeg staaer ikke fra mine Meninger, om de blev gall tilsammen. Men hvad vil du, Jacob?*Jacob.* Jeg har et Brev til Monsøren.

Montanus tar og læser Brevet. Jacob gaaer ud.

Montanus.

Min allerkiæreste Ven!

Jeg havde aldrig kunnet bilde mig ind, at du saa let skulde forlade den, som udi saa mange Aar har baaret saadan bestandig og uforfalsket Kiærlighed til dig. Jeg kand sige dig det for vist, at min Far er saa forpikket mod den Mening, at Jorden er rund, og holder det for saa stor Troes-Artikel, at han aldrig gir mig bort til dig, med mindre du bifalder hans og andre got Folkes Troe her i Byen. Hvad kand det nytte dig, enten Jorden er lang, rund,

ottekantet eller firekantet? Jeg beder dig for all den Kiærlighed, jeg har baaret til dig, at du beqvemmer dig til den Troe, som vi saa lang Tiid har befundet os saa vel efter her paa Bierget; hvis du ikke føyer mig herudi, da vær vis paa, at jeg gremmer mig til Døde, og at hele Verden vil have Afskye for dig, som har været Aarsag til dens Død, der har elsket dig som sin egen Siæl.

Elisabeth Jeronimus Datter.

Med egen Haand.

Ach Himmel, dette Brev bevæger mig, og bringer mig i stor Tvilraadighed, saa at jeg maa sige med Poeten: *...........Utqve securi Saucia trabs ingens, ubi plaga novissima restat, Qvo cadat, in dubio est, omniqve a parte timetur: Sic animus...........Utqve securi o. s. v.*] ret ligesom træet, — rammet af øksernes slag, naar der mangler alene dets dødshug, — vakler, hvorhen det vil gaa, men frygtes til samtlige sider, — saaledes vakler det bølgende sind.Paa den ene Side staaer Philosophien, som byder mig holde Stand; paa den anden Side min Kiæreste, der bebreyder mig min Koldsindighed og Utroeskab. Men skulde Erasmus Montanus af nogen Ting lade sig bevæge at staae fra sin Mening, som hidindtil har været hans Hoved-Dyd? Ney vist ingenlunde. Dog her er jo Nød, som bryder alle Love. Hvis jeg herudi ikke beqvemmer mig, saa giør jeg mig selv og min Kiæreste u-lykkelig; hun gremmer sig ihiel af Sorg, og all Verden vil hade mig og bebreyde mig min Utroeskab. Skulde jeg forlade den, der udi mange Aar har baaret en saadan oprigtig Kiærlighed til mig? Skulde jeg være Aarsag til hendes Død? Ney det kand ikke skee. Dog betænk dig, hvad du giør, *Erasme Montane, Musarum & Apollinis pulle*!*Musarum et Apollinis pulle!*] Musernes og Apollos kjæledægge! Her har du Leylighed at lade see, at du est en ret *Philosophus*; jo større Faren er, jo større Laurbær-Krantze erhverver du *inter Philosophosinter Philosophos*] mellem filosoferne.. Tænk hvad dine *Commilitones* vil sige, naar de faaer saadant at høre: Det er ikke den Erasmus Montanus meer, der hidindtil har forsvaret sin Mening til yderste Blods-Draaber. Om gemene og u-lærde Folk bebreyder mig Utroeskab mod min Kiæreste, saa vil *Philosophi* derimod løfte mig op til Skyerne, just det, som beskiemmer mig hos hine, kroner mig med Ære hos disse. Jeg maa derfor staae imod denne Fristelse. Jeg staaer imod den. Jeg overvinder den. Jeg har alt overvundet den. Jorden er rund. *Iacta est alea.Iacta est alea*] terningen er kastet. *Dixi.Dixi*] jeg har talt. Raaber paa Jacob. Jacob! det Brev, som du leverede mig fra min Kiæreste, har intet virket hos mig. Jeg blir vedhvad jeg har sagt, Jorden er rund, og den skal aldrig blive flak, saalænge mit Hoved er oppe.

Jacob. Jeg holder ogsaa for, at Jorden er rund; men om een gav mig en Kommenskringle for at sige, at den er lang, sagde jeg, den var lang, thi det kan skille mig ligemeget.

Montanus. Det kand være dig anstændigt, men ikke en *Philosopho*, hvis Hoved-Dyd er at forsvare til det yderste det, han engang har sagt. Jeg vil offentlig disputere derom her i Byen og fordre ud alle, som har studeret.

Jacob. Men maatte jeg spørge Monsør om en Ting: Om I vinder i Disputatzen, hvad vil da følge deraf?

Montanus. Der følger saa meget deraf, at jeg har den Ære at vinde og passere for en lærd Mand.

Jacob. Maansør vil sige en snaksom Mand; thi at Viisdom og Snaksomhed er ikke den samme Ting, har jeg merket af Folk her i Byen. Rasmus Hansen, som altiid fører Ordet, og som ingen kand staae imod udi Munden, holdes af andre kun at have got jevn Gaase-Forstand. Sognefogden Niels Christensen derimod, som taler lidt, og giver sig altiid tabt, holdes for at kunde forstaae en Herredsfogeds Embede.

Montanus. Ney hør mig engang til den Slyngel, han vil min Troe raisonere med.

Jacob. Maansør maa ikke tage det ilde op; jeg taler kun efter min eenfoldige Forstand, og spør kun for at lære. Jeg vilde gierne vide, at naar Maansøren vinder Disputationen, om Per Degn da strax blir forvandlet til en Hane?

Montanus. Hvilken Snak! han blir derfor den samme, som han var.

Jacob. Ey, saa taber jo Monsør da.*Montanus.* Jeg vil ikke indlade mig i Disput med en Bondeslyngel, som du est.

Hvis du forstod Latin, saa skulde jeg strax fornøye dig; jeg er ikke øvet i at disputere paa Dansk.

Jacob. Det er at sige, Monsøren er bleven saa lærd, at han ikke meer kand forklare sin Mening paa sit Moers-Maal.

Montanus. Holdt din Mund, *audacissime Iuvenis*!*Audacissime Iuvenis!*] dumdristige yngling. Hvorfore skulde jeg gjøre mig Umage at forklare min Mening for grove og gemene Folk, som ikke engang veed hvad *universalia entia rationis* og *formae substantialesuniversalia entia o. s. v.*] almene begreber og væsentlige former. er, langt mindre andet? Det er jo *absurdissimumabsurdissimum*] høist taabeligt. at vilde præke for den Blinde om Farvene. *Vulgus indoctum est monstrum horrendum informe, cui lumen ademptum*.*Vulgus indoctum o. s. v.*] den uoplyste masse er et skrækkeligt vanskabt uhyre, hvem synet er berøvet. Der var en Mand for nyelig, som dog var 10 Gange lærdere end du, der vilde disputere med mig; men da jeg fornam, at han ikke vidste hvad *qvidditasqvidditas*] væsenhed (egl. »hvadhed«). var, slog jeg ham det reent af.

Jacob. Hvad vil det ellers sige, *qvidditas*? Var det ey saa?

Montanus. Det veed jeg nok, hvad det vil sige.

Jacob. Maansør veed det kandskee selv, men kand ikke forklare det for andre. Da er det Lille, jeg forstaaer, saadant, som alle Mennesker kand begribe, naar jeg siger dem det.

Montanus. Ja du est en lærd Karl, Jacob! Hvad veedst du?*Jacob.* Men om jeg kunde bevise, at jeg var lærdere, end Monsøren er?

Montanus. Det gad jeg gierne hørt.

Jacob. Den, som studerer paa de vigtigste Ting, mener jeg, har den grundigste Lærdom.

Montanus. Ja det er ret nok.

Jacob. Jeg studerer paa Avling og Jordens Dyrkning, derfor er jeg lærdere, end Maansøren er.

Montanus. Saa holder du groft Bonde-Arbeyd for det Vigtigste?

Jacob. Jeg veed ikke; men det veed jeg, at om vi Bønder vilde ogsaa tage en Pen eller et Stykke Kride i Haanden og maale, hvor langt der er til Maanen, da vilde I Høylærde snart faae en U-lykke i jere Maver. I Lærde drive Tiden bort med at despetere, om Verden er rund, 4rekantet eller ottekantet; og vi studerer paa at holde Jorden vedlige. Seer Monsør nu da, at vor Studeren er nyttigere og vigtigere end jeres, og derfor at Niels Christensen er den lærdeste Mand her i Byen, eftersom han har forbedret sin Jord saaledes, at en Tønde Hartkorn deraf er 30 Rixdaler bedre end i hans Formands Tiid, som sad hele Dagen med en Pibe Tobak i Munden, besmurte og krøllede Doct. Arent Hvitfelds Krønike eller Postill.

Montanus. Ach jeg døer; det er Fanden skinbarlig, som taler. Jeg har aldrig tænkt min Livstiid, at der kunde ligge slige Ord i en Bondedrengs Mund; thi hvorvel alt det, du har talt, er falskt og ugudeligt, saa er det dog en ugemeen Tale for een af din Stand. Siig mig fort, af hvem du har lært saadan Snak!

Jacob. Jeg har ikke studeret, Monsør! men Folk siger, at jeg har got Hoved. Landsdommeren kommeraldrig her hid til Byen, han har jo strax Bud efter mig. Han har sagt 100 Gange til mine Forældre, at de burte at holde mig til Bogen, og at der kunde blive noget Stort af mig. Naar jeg intet har at bestille, gaaer jeg og speculerer. Forgangen giorde jeg et Vers over Morten Nielsen, som drak sig ihiel.

Montanus. Lad mig høre det Vers.

Jacob. I maa da vide det først, at samme Mortens Far og Far-Far vare begge Fiskere, og druknede paa Vandet. Verset var saadan: Her under Morten Nielsen staaer, Som for at træde sin Forfædres Fodspor, Der døde paa Vandet som Fiskere, Sig udi Brændeviin druknede. De Vers maatte jeg læse for Landsdommeren forgangen Dag,

som lod dem skrive, og gav mig 2 Mark derfor.

Montanus. Verset, skiønt det er *formaliterFormaliter*] fra formens side. meget slet, saa er det *materialiermaterialiter*] fra indholdets side. ypperligt. *ProsodienProsodie*] læren om stavelsernes rette betoning. , som er det Fornemmeste, fattes.

Jacob. Hvad vil det sige?

Montanus. Somme Linier har ikke *PedesPedes*] versfødder. nok eller Fødder at gaae paa.

Jacob. Fødder; det har min Troe paa nogle Dage løbet hele Landet over.

Montanus. Jeg merker, at du har et forslaget Hoved; jeg vilde ønske, at du havde studeret, og forstod din *Philosophiam instrumentalemPhilosophia instrumentalis*] kaldtes logiken, forsaavidt den betragtedes som et hjælpemiddel for de øvrige videnskaber., saa skulde du respondere under mig. Kom, lad os gaae.

Actus V.

*

Scen. I.

En Lieutenant. Jesper Ridefoged.

Lieutenant. Hvor skal jeg faae den Karl at see, Hr. Foged? Jeg gad dog nok gierne talt med ham. Seer han noget vel ud?

Jesper. Ja han ser temmelig vel ud, og har en Mund som en Ragekniv.

Lieutenant. Det vil intet sige, naar han kun er stærk og frisk.

Jesper. Han kand sige hvad han vil, og forsvare det. Han beviste udtrykkeligen, at Per Degn var en Hane.

Lieutenant. Er han noget breed over Skuldrene?

Jesper. En stærk, føer Karl. Alle udi Huset ere bange for ham, endogsaa Forældrene; thi han kand giøre dem til Kiør, Stude, Heste og til Mennesker igien, det er at sige, bevise udaf Bøger, at de ere det.

Lieutenant. Seer han ud til at kunde lide Ont?

Jesper. Han beviste ogsaa, at Jorden er rund.

Lieutenant. Det rager mig ikke; men seer han ud til at være modig og have Hierte?

Jesper. Han skulde sette sit Liv til for en Bogstav, end sige for andet. Jeg er vis paa at han faaer alle Folk her paa Halsen; men det skytter han ikke om, han staaer derfor ikke fra sin Mening og Lærdom.

Lieutenant. Hr. Foged! saa vidt som jeg hører, bliver det en complet Soldat.*Jesper.* Hvorledes vil Lieutenanten faae ham til Soldat? Han er Student.

Lieutenant. Det vil intet sige; kand han skabe Folk til Faar, Stude og Haner, saa vil jeg forsøge, om jeg kand skabe engang en Student til Soldat.

Jesper. Jeg var tilfreds, han var det; jeg skulde lee min Mave itu.

Lieutenant. Tie kun stille, Jesper! Naar Fogden og Lieutenanten vil stikke Hovederne sammen, er slige Ting ikke

umuelige. Men der seer jeg een komme, mon det er han?

Jesper. Ja det er han. Jeg vil løbe til Side, at han ikke skal have mig mistænkt.

Scen. 2.

Lieutenanten. Montanus.

Lieutenant. Jeg gratulerer hans Ankomst her til Byen.

Montanus. Jeg takker tienstligen.

Lieutenant. Jeg tar mig den Frihed at besøge ham, saasom her ellers ikke ere mange lærde Folk, man kand tale med.

Montanus. Det er mig kiært, at han haver studeret. Naar deponerede Hr. Lieutenant med Permission?

Lieutenant. Jeg deponerede for 10 Aar siden.

Montanus. Saa er Hr. Lieutenant da en gammel Academicus. Hvad var Hr. Lieutenants Studium, da han var Student?

Lieutenant. Jeg læsede mesten gamle latinske Autores, og studerede paa Naturens Ret og moralske Sager, hvilket jeg endnu giør.*Montanus.* Ey, det er Lapperie, det er ikke *academicumAcademicum*] akademisk.. Lagde I ingen Vind paa *Philosophiam instrumentalem?*

Lieutenant. Ney ikke synderlig.

Montanus. Saa har I da aldrig disputeret?

Lieutenant. Ney.

Montanus. Ey, er det at studere? *Philosophia instrumentalis* er det eneste *solide Studium*; Resten kand være smukt nok, men ikke lærd. Een, der er vel dreven i *Logica* og *Metaphysica*, kand rede sig ud fra alting, disputere om alle Materier, om endskiønt han er fremmed i dem. Jeg veed ikke, hvilken jeg vilde tage mig paa at forsvare, jeg jo skulde komme vel fra. Der var aldrig nogen Disputatz paa Academiet, hvor jeg jo var Opponens ved. En *Philosophus instrumentalis* kand passere for en *PolyhistorPolyhistor*] en, som har studeret mange forskjellige videnskaber..

Lieutenant. Hvem er størst Disputator nu omstunder?

Montanus. Det er en Student, som heder Per Iversen. Naar han har refuteret sin Modstandere, saa at han ikke kand svare et Ord meer, siger han: Vil I nu tage min Mening, saa vil jeg igien forsvare jer Mening. Til alt saadant hielper besynderlig hans *Philosophia instrumentalis*. Det er Skade, den Karl ikke blev Procurator; han fik en mægtig stor Næring. Næst efter ham er jeg den stærkeste; thi sidste Gang jeg disputerede, viskede han mig i Øret: *Iam sumus ergo paresIam sumus o. s. v.*] nu er vi altsaa ligemænd.. Men jeg vil dog altid cedere ham.

Lieutenant. Men jeg har hørt sige, at Monsieurkand bevise, at det er Børns Pligt at slaae deres Forældre. Det synes mig at være u-rimeligt.

Montanus. Har jeg sagt det, er jeg og Mand for at forsvare det.

Lieutenant. Jeg tør vedde med ham om en Ducat, at han er ikke capabel dertil.

Montanus. Jeg vover en Ducat derimod.

Lieutenant. Top, det er sagt; lader os nu høre.

Montanus. Den, man elsker meest, slaaer man mest; man bør ingen elske meer end sine Forældre, *ergo* bør man ingen slaae meer. End udi en anden *Syllogismo*: Hvad jeg har oppebaaret, bør jeg efter Evne erstatte; jeg har i min Barndom oppebaaret Hugg af mine Forældre, *ergo* bør jeg give dem Hugg igien.

Lieutenant. Nok nok! Jeg har tabt. I skal min Troe have jer Ducat.

Montanus. Ey, det er ikke Lieutenantens Alvor; jeg vil *profecto* ingen Penger have.

Lieutenant. Han skal parole tage dem, jeg svær derpaa.

Montanus. Ja saa vil jeg tage dem, for ikke at giøre Lieutenanten meensvoren.

Lieutenant. Men maa jeg og ikke forsøge, om jeg ikke kand giøre ham til noget? *Par exemple*, jeg vil giøre ham til Soldat.

Montanus. Ey, det er gandske let, alle Studentere ere aandelige Soldater.

Lieutenant. Ney jeg vil ogsaa vise, at han er en legemlig Soldat. Hvo som har taget Penge paa Haanden, er en hvervet Soldat, I har saadant giort, *ergo ...Montanus. Nego minoremNego minorem*] jeg benægter undersætningen..

Lieutenant. Et ego probo minoremEt ego probo minorem] og jeg beviser undersætningen. af de 2 Rixdlr., I fik paa Haanden.

Montanus. Distinguendum est inter nummosDistinguendum est inter nummos] der maa skjelnes mellem penge..

Lieutenant. Ingen *DistinctionDistinction*] skjelnen.! I er Soldat.

Montanus. Distinguendum est inter tò simpliciter & relative accipereDistinguendum est inter to simpliciter o. s. v.] der maa skjelnes mellem at modtage i almindelighed og at modtage i en bestemt hensigt. .

Lieutenant. Ingen Snak! *Contracten* er sluttet, og I har faaet Penge.

Montanus. Distinguendum est inter contractum verum & apparentemDistinguendum est inter contractum o. s. v.] der maa skjelnes mellem en virkelig og en tilsyneladende kontrakt..

Lieutenant. Kand I nægte, at I jo har faaet en Ducat af mig.

Montanus. Distinguendum est inter rem & modum reiDistinguendum est inter rem & modum rei] der maa skjelnes mellem sagens væsen og dens tilfældige egenskaber..

Lieutenant. Kom, følg mig strax, Cammerad! nu skal du faae Mundering.

Montanus. Der har I jere to Rigsdaler igien. I har derforuden ingen Vidner, at jeg har taget Penger.

Scen. 3.

Jesper. Niels Corporal. Montanus. Lieutenanten.

Jesper. Jeg kand vidne, at jeg saae, Lieutenanten gav ham Penge paa Haanden.*Niels.* Jeg ligesaa.

Montanus. Men hvorfor tog jeg de Penge? *Distinguendum est inter ...*

Lieutenant. Ey, vi vil ingen Snak høre. Niels! bliv du her, medens jeg henter Mundering.

Montanus. Hey Gevalt!

Niels. Tier du ikke, din Hund! saa skal jeg støde dig *Bajonetten* i Livet. Er han ikke hverved, Hr. Foged?

Jesper. Jo det er rigtig nok.

Lieutenant. Kom, flux den sorte Kiol af og en rød paa igien.

Montanus græder, medens man ifører ham Munderingen.

Lieutenant. Ey, det lader ilde for en Soldat at græde; du est jo langt bedre nu end tilforn. Exercerer ham nu brav, Niels Corporal! Det er en lærd Karl; men han er endnu raae i *Exercicerne*.

Niels Corporal fører ham i en rød Kiol, exercerer og prygler ham.

Scen. 4.

Lieutenanten. Niels. Montanus.

Lieutenant. Nu, Niels! kand han fatte *Exercicerne*?

Niels. Han skal nok lære dem; men det er en doven Hund, han maa prygles hver Øyeblik.

Montanus grædende. Ach gunstige Herre! værer barmhiertig mod mig; jeg er af en svag Helbred og kand ikke udstaae saadan Medfart.

Lieutenant. Det falder noget haardt i Førstningen; men naar din Ryg brav blir banket og barket, vil det siden ikke giøre saa ont.*Montanus.* Ach gid jeg aldrig havde studeret, saa havde jeg ikke geraadet i denne U-lykke.

Lieutenant. Ey, det er kun en Begyndelse; naar du har siddet en halv Snees Gange paa Træhesten eller staaet paa Pælen først, saa agter du siden saadant for Bagatelle.

Montanus græder igien.

Scen. 5.

Jeronimus. Magdelone. Lisbed. Jeppe. Nille. Lieutenanten. Montanus, Corporalen

Jeronimus. Er I gandske vis derpaa?

Jeppe. Ja vist; Fogden berettede mig det nys. Ach ach, nu er min Vrede forvandlet til Medynk.

Jeronimus. Kunde vi kun faae ham i den rette Troe igien, vilde jeg gierne kiøbe ham løs.

Lisbed kommer ind. Ach jeg elendige Menneske!

Jeronimus. Giør mig ingen Allarm, min Dotter! du vinder intet dermed.

Lisbed. Ach min hierte Far! hvis I var saa forliebt, som jeg er, bad I mig ikke tie.

Jeronimus. Fy fy, det er ikke smukt for en Pige at lade sig merke med saadant. Men der synes mig at han staaer. Hør, Rasmus Berg! hvordan er det fat?

Montanus. Ach min hierte Mons. Jeronimus! jeg er bleven Soldat.

Jeronimus. Ja nu faaer I andet at bestille end giøre Mennesker til Dyr og Degne til Haner.

Montanus. Ach ach, jeg begræder min forrige Daarlighed, men alt for silde.

Jeronimus. Hør, min Ven! vil I lade jer forrigeGalskab og ikke fylde Landet op med Tvistighed og Disputatzer, skal jeg ikke spare hvad som er i min Evne, for at løse jer ud igien.

Montanus. Ach jeg haver ikke forskyldt bedre, som har truet mine gamle Forældre med Hugg. Men vil I

forbarme jer over mig og arbeyde paa min Befrielse, svær jeg jer til, at jeg herefter skal føre et andet Levnet, tage mig nogen Handtering for og aldrig foru-rolige nogen med Disputer meer.

Jeronimus. Bie da her saalænge, jeg vil hen og tale med Lieutenanten. Ach min kiære Hr. Lieutenant! I har altiid været en Ven af vor Huus. Den Person, som er hvervet til Soldat, er forloved med min eneste Dotter, som bær stor Kiærlighed for ham: lad ham komme løs igien. Jeg vil gierne forære Lieutenanten 100 Rixdlr. derfor. Jeg bekiender, at jeg glædde mig selv derover i Førstningen, at han saaledes var bleven revset, thi hans selsomme Opførsel havde opirret mig og alle got Folk her i Byen mod ham; men da jeg saae ham i den Positur, og tillige hørte ham af Hiertet begræde sin forrige Daarlighed og love Bedring, var mit Hierte færdigt at briste af Medynk.

Lieutenant. Hør, min kiære Monsieur Jeronimus! hvad jeg har giort, er kun for hans eget Beste. Jeg veed, at han er forloved med jer Dotter, og har derfor alleene for at tiene jer Huus bragt ham i den Tilstand og tracteret ham med saadan Haardhed, at han kunde komme til sine Synders Bekiendelse. Men jeg vil for eders Skyld selv give Penge til de Fattige, eftersom jeg hører, at han er bleven forandred. Lad ham kun komme hid. Hør, min Ven! jere Forældre have satt store Penge paa jer, i Forhaabning at I skulde blive dem til Ære og Trøsti deres Alderdom; men I reyser klog bort, og kommer gandske forvirret tilbage, oprører den hele Bye, fortplanter selsomme Meninger, og forsvarer dem med Haardnakkenhed. Skal det være Frugt af Studeringer, saa burte man jo ønske, at der vare aldrig Bøger til. Mig synes, det Fornemmeste, man burde lære i Skolerne, er alt hvad som strider mod det, som I er befænget med, og at en lærd Mand burte fornemmelig kiendes frem for andre derpaa, at han er mere temperered, modest og føyelig udi sin Tale end en u-lærd. Thi den sunde *Philosophie* lærer os, at vi bør dæmpe og stille Tvistigheder, at staae fra vore Meninger, saa tit vi overbevises af den Ringeste at være vildfarende. Det første Bud i *Philosophien* er at kiende sig selv, og jo mere een forfremmes derudi, jo slettere Tanker har han om sig selv, jo meer synes ham der staaer tilbage at lære. Men I giør *Philosophie* til Fægtekonst, og holder den for *Philosophus*, der ved *subtile Distinctionersubtile Distinctioner*] haarkløverier. kand forvende Sandhed og rede sig udaf alle Meninger; ved saadant giør I jer forhadt af Folk, og bringer Lærdom i Foragt, saasom man bilder sig ind, at saadanne underlige Lader ere Studeringers rette Frugt. Det bedste Raad, jeg kand give jer, er, at I arbeyder paa at glemme og rødde af jer Hoved det, som I har anvendt saa mangen Natte-Vægt paa at lære, og at I tager jer nogen Handtering for, hvorved I kand bane jer Vey til jer Forfremmelse; eller om I endelig vil blive ved Studeringer, at I da indretter dem paa en anden Maade.

Montanus. Ach gunstige Herre! jeg skal følge hansRaad og beflitte mig paa at blive et andet Menneske herefter.

Lieutenant. Got, saa gir jeg eder da løs igien, naar I har giort de Løfter baade til eders egne og eders Svigerforældre og bedet dem om Forladelse.

Montanus. Jeg beder eder da ydmygst med grædende Taare alle om Forladelse, og lover at føre et gandske andet Levnet herefter, fordømmer mit forrige Væsen, fra hvilket jeg er bragt ikke mere ved den Tilstand, jeg er geraadet udi, end ved denne brave Mands grundige Tale og Lærdom, hvilken jeg derfor næst mine Forældre skal altid have meest *Estime* for.

Jeronimus. Saa holder I da ikke mere for, min kiære Svigersøn! at Jorden er rund? thi den Post ligger mig meest om Hiertet.

Montanus. Min hierte Svigerfar! jeg vil ikke disputere videre derom; men jeg vil alleene sige dette, at alle lærde Folk er nu omstunder af de Tanker, at Jorden er rund.

Jeronimus. A ... Hr. Lieutenant! lad ham blive Soldat igien, til Jorden bliver flak.

Montanus. Min kiære Svigerfar! Jorden er saa flak som en Pandekage. Er han nu fornøyet?

Jeronimus. Ja nu er vi gode Venner igien; nu skal I faae min Dotter. Kommer nu allesammen ind hos mig, og drikker paa en Forligelse; Hr. Lieutenant giør os den Ære at komme med.

De gaae ind.

*

Anmærkninger.

*

Side 29: De Høylærdes Bønder] bønderne paa de sjællandske landeiendomme, som professorerne ved Kjøbenhavns universitet dengang havde brugsret til. — her paa Bierget] i nærheden af Roskilde findes der en landsby af dette navn — ogsaa kaldet St. Jørgens bjerg — og hertil har man ment, at handlingen baade i »Erasmus Montanus« og »Jeppe paa Bierget« er henlagt; andre har tænkt paa landsbyen Munkebjergby i nærheden af Slagelse; men ingen af delene har synderligt for sig. Holberg har neppe tænkt paa nogen bestemt landsby (Werlauff: Antegnelser, side 80 og de der citerede bøger). — Per Degn] allerede i Peder Paars (1ste bog, 2den sang) har Holberg gjort et udkast til denne figur. — Den gode Mand giør skiønne Prækner] i gamle dage kunde ikke blot theologer, men enhver student optræde som prædikant; Holberg havde jo selv præket, medens han som ung student var huslærer paa Voss.

Side 30: sommænd] saa mænd. — en Frøken hedte da Statsmøe] frøkentitelen havde tidligere været forbeholdt først de kongelige prinsesser og derpaa de adelige damer; siden var den ogsaa bleven anvendt til døtre af embedsmænd; Jeppe tager forresten feil, naar han mener, at en frøken kaldtes statsmøe; thi ved dette ord forstod man en selskabsdame, der tillige forrettede kammerpigetjeneste. En saadan stilling indehar f. eks. Peder Paars's Fæstemø Dorothea hos byfogden i Aarhus. — Logica, Rhetorica og Metaphysica] tænkelære, læren om stilens egenskaber og prosaens arter og den del af filosofien, der beskjæftiger sig med alle tings oprindelse og væsen. Logik og rhetorik lærte man udtogsvis allerede i skolens øverste klasser, metafysik i almindelighed først ved universitetet; deraf kommer det, at Per slet ikkekjender den sidste disciplin, medens han troer at kjende de to første.

Side 31: Aurora] en latinsk glosebog for begyndere, hvis titel var »Aurora latinitatis«, latinkundskabens morgenrøde. De gloser, Per Degn kan, findes alle paa første side i denne bog som eksempler paa hunkjønssubstantiver af første deklination; han gjør imidlertid mange bommerter; saaledes heder et skjæg ikke brabra, men barba, coena betyder et aftensmaaltid, en nadvere, ikke en natpotte, cerevisia øl, men ikke smør, campana, en klokke, ikke en klokker og lana uld, ikke en ulv. — At jeg har faaet Brød for Kone] embede for min hustrus skyld; naar man vilde gifte sig med enken efter en præst, fik man ikke sjelden det ledige embede i tilgift. — Hvad mon Russen nu vil bestille her igien?] syv aar, før stykket blev skrevet, var Peter Czar med en stor russisk hær kommen til Sjælland for i forening med Danmark at angribe Skaane; efter en tids forløb blev toget opgivet, og tropperne drog bort. — naar de faaer Salt og Brød og blir Studentere] indtil 1732 gav man ved immatrikuleringen de nye studenter salt i munden og heldte vin paa deres hoveder. At Jeppe nævner brød, er en feiltagelse, der har sin forklaring i, at salt og brød ofte stilles sammen i folkelige talemaader.

Side 32: deponerede] blev student, egentlig aflagde, nedlagde,af deponere cornua, aflægge de horn, man satte paa de nye studenter til tegn paa, at de før havde været ligesom dyr og nu skulde blive mennesker; deraf fik studentereksamen navn af deposits. — Efterkommere] eftermænd i embedet. —ingen Observationer ved at] intet at give agt paa. — *For* min Tiid] før.

Side 33: *Singot*, Per!] skaal, fordreielse af »segne Gott!« — jeg drikker hellers ikke Brændeviin uden naar jeg har ont i Maven o. s. v.] Det samme siger Christoff i Jacob von Tyboe (Liebenberg 1869, I, 600); den samme vittighed forekommer ogsaa i tredie satire. — Kloster-Latin] foragtelig benævnelse paa det slette latin, der taltes under studenternes disputereøvelser ved gratismaaltiderne (se indledningen, side 16). Den bygning, hvori disse maaltider holdtes, kaldtes communitetet eller klostret; det sidste navn havde den efter Helliggeistekloster i Kjøbenhavn, hvor man først havde holdt disse maaltider. — Kloster-Lærred] et slags fint lærred, der vævedes i de tyske frøkenklostre.

Side 34: Mare] en simpel ed paa Holbergs tid (oprindelig »ved Maria«, den hellige Jomfru. — Det heder Panis o. s. v.] Per deklinerer ordet panis (brød) i alle kasus undtagen akkusativ; han deklinerer forresten rent galt. — Hillemænt] forundrings- og beundringsudraab hos den danske almue (af »hellige mænd!«) — Saxo] den bekjendte danske historiskriver fra det 12te aarhundrede fik sit tilnavn grammaticus (sprogmanden) paa grund af det sirlige latin, hvorpaa hans Historia danica er skrevet. — Men hvad vil det Ord Grammatica sige? Det samme som Donat o. s. v.] i datidens lærde skole lærte man latinske sproglære efter tre forskjellige bøger, nemlig: 1) *Donatus*, et lidet grundrids for de første begyndere, forfattet af Ælius Donatus i det 4de aarhundrede efter Kristus. 2) *Epitome grammaticæ latinæ*, udtog af den latinske grammatik for mellemklasserne og 3) *Grammaticæ latinæ præcepta majora* for de øverste klasser, begge de sidste forfattede paa Kristian den 4des tid af Jens Dinesen Jersin, Gyldenløvernes Informator. Da den sidste bog var en stor bog paa 300 sider, trængte den et solid skindbind, medens den lille »Donat« kunde nøie sig med et papirbind. — tyrkisk Bind] bind af kulørt marmoreret papir. — og declineres ligesom ala] gaar efter første deklination.

Side 35: Ridefogeden] forvalteren paa godset. — det hele Litanie paa Græsk] litaniet (Landstads salmebog no. 33) begynder med de græske ord Kyrie eleison, men er forøvrigt paa dansk. — det vil blive *artigt*] morsomt. — jeg har taget *Troen* fra dem alle 10] i Luthers salme: »Vi tro allesammen paa en Gud« (Landstad, no. 12) begynder hvert vers med ordene »vi tro«; det sidste af disse ord skulde trækkes ud saa langt som muligt, og Per vil altsaa sige, at han har kunnet holde tonen længere end de andre. — Cantor udi vor Frue Skole] sanglærer ved »vor Frue skole«, nu Metropolitanskolen i Kjøbenhavn; han ledede tillige sangen i Frue kirke sammesteds. — ut, re, mi, fa, sol, la, si] de saakaldte aretinske eller guidonske navne paa skalaens toner, svarende til denu brugelige benævnelser c. d. e. f. g. a. h. De indførtes i det 11te aarhundrede af benetiktinermunken Guido fra Arezzo og er egentlig begyndelses- og midtbogstaverne i første vers af en gimmel latinsk salme, hvori den hellige Johannes paakaldtes mod hæshed. Verset lyder saaledes: *Ut* queant laxis *re*sonare fibris *Mi*ra gestorum *fa*muli tuorum *Sol*ve polluti *la*bii reatum Sancte *Io*hannes!

(At din stordaads pris udi fulde toner lyde maa dig værd fra din tjenerskare, tilgiv, du! den urene læbes brøde, helgen Johannes!) Side 36: vocal Musiqve] sang. — God Morgen, *Svoger*!] svogerskab kaldte man i forrige aarhundrede ethvert ved ægteskab fremkaldt slægtskabsforhold.

Side 38: *Skole-Ret*] en streng afstraffelse med ris i hele skolens paasyn. — *4de Lectien*] 4de og som oftest øverste klasse i datidens lærde skole.

Side 39: Proba majorem] en slutning bestaar af oversætning (major), undersætning (minor) og konklusion f. eks. Alle Mennesker er dødelige (major) N. N. er et menneske (minor) ——————————————— Altsaa er N. N. dødelig (conclusio). Rasmus Berg er vel en klog Mand paa Himmelen, men en Nar paa Jorden] en vittighed, der tillægges Tyge Brahes kudsk, som skal have sagt noget saadant, da hans herre engang lod ham kjøre efter stjernerne med den følge, at de kjørte ud i et Morads. Holberg havde allerede benyttet den i første satire: »I Melke-Veyen han saa længe vandret har, At han paa Jorden slet er bleven til en Nar.« Side 40: at smøge Tobak studentikos] en tysk lærd, der var lige saa bekjendt for sin lærdom som for sin voldsomme tobaksrøgning, skal have anvendt den samme fremgangsmaade som Erasmus Montanus for at kunne »skrive og smøge tillige«(Rahbek: Om Holberg III, 192; Boyes Udgave af Komedierne, Side 700.)

Side 41: *flyer* sin Broer] rækker. — Philosophiæ Baccalaureus] en, som havde taget den laveste, i 1775 afskaffede grad ved universitetet. »Der tvistes om, hvoraf det Ord Baccalaureus haver sin Oprindelse. De fleste meene, at Baccalaurei saaledes kaldes af Baculis [baculum, en stav]. Thi ligesom unge Riddere og Soldater bleve exercerede med Bacillis eller smaa Stokke, og kaldtes Baculati, saa bleve de ligeledes kaldte, som øvedes under Minervæ eller Apollinis Fane. Andre derivere [aflede] dog Navnet af Laurea Bacca [laurbær], (Holberg: «Epistler«, no. 376).

Side 42: Tølpel] tølper (tysk).

Side 43: besynderlig] især. — Englene ere skabte *for*Menneskene] før.

Side 44: Evangeli-Bog] folkelig benævnelse paa salmebogen.

Side 48: Jacob kand bære Kappen efter jer] »Den skik at have en tjener efter sig med en kappe fandt sted, indtil paraplyerne indførtes i midten af forrige aarhundrede« (Werlauff: »Antegnelser«, side 37).

Side 49: Landgilde] en aarlig afgift, som de danske fæstebønder (ɔ: bønder, der ikke selv eier sin gaard) betaler til jorddrotten.

Side 50: Det regner, *saa det helder ned*] som om man heldte vand af et kar (smlg. »det øser ned«.) — Drolen splide] en simpel ed; drolen en eufemistisk benævnelse paa djævelen, beslægtet med det engelske *droll*, en spasmager, spøgefugl og det tyske *drollig*, løjerlig, pudsig, der maaske staar i forhindelse med det hollandske droelen at forføre (droeler, forføreren).

Side 51: som havde *calfatret* hans lærde Ben] kalfatre (hollandsk) betyder egentlig at dytte sprækkerne mellem plankerne i et skib og overstryge dem med tjære; i overført betydning: at give en grundig behandling, en slem medfart — Stolden] stalden, her fjøset (dansk: kostald). — kaage] kige. — Jeg har haft Bud efter Fogden og Degnen] en af Holbergs sædvanlige skjødesløsheder; han har nemlig glemt, at Nille ikke har været af scenen, siden hun (side 48 og 49) lovede at sende bud efter de to. Liebenberg læser temmelig vilkaarlig: »jegfaar have«, hvilket jo er rigtigt — men ikke skrevet eller tænkt af Holberg.

Side 52: er *curiøsk* for at spørge] nysgjerrig efter at høre. — *ordinarius Opponens]* ved disputationerne var og er der en forsvarer (præses) og to eller flere beskikkede angribere (opponenter) foruden dem, der angriber fra tilhørerpladsen (ex auditorio).

Side 53: anteqvam in arenam descendis] arenaen laa som bekjendt lavere end de øvrige dele af de romerske amfitheatre.

Side 54: lectissimus *for doctissimus*] foran. Capitels-Retten] en geistlig stiftsret, der indtil 1771 dømte i alle ægteskabssager, ogsaa kaldet tamperretten.

Side 55: Montanus, er det Rasmus paa Latin?] Montanus er Berg (egentlig en bjergboer). — Pebling-Søen] en liden indsø lige udenfor den gamle Nørrevold i Kjøbenhavn.

Side 56: kuriøskt] interessant.

Side 57: Hvem er Imprimatur til Vers og Bøger, som gaar i Trykken] indtil trykkefrihedens indførelse blev hver bog gjennemlæst af en censor (som oftest formanden i det filosofiske fakultet), og først, naar han havde skrevet »Imprimatur« og sit navn paa bagsiden af titelbladet, turde man trykke den. Dog blev det ikke altid strengt overholdt.

Side 58: Alle de Ord, som nævnes kand, henføres til 8 Ting, som er o. s. v.] afsnittet »Om Ordenes Parter« begynder i »Donatus« saaledes: »Alle de Ord, som nævnes kand, føres til En af disse Otte Ordener, som ere: Nomen, Pronomen, Verbum, Participium, Adverbium, Conjunctio, Præpositio, Interjectio.« Per kan ikke engang ordklasserne. — Nominativus Ala o. s. v.] istedetfor at svare paa Montanus's spørgsmaal deklinerer Per ordet ala (en vinge) af første deklination og gjør det selvfølgelig urigtig. — scandere alle Slags Vers] læse vers efter stavelsemaalet, opløse et vers i dets enkelte fødder. — Sinke-Lectien] nederste klasse.

Side 59: Herredsfogeden] dommeren i herredet. — Amtsforvalteren] den funktionær, som modtager skatter og andre offentlige indtægter i et amt. — Maa skee, de forstaae lige saa lidet Latin som han] de juridiske embeder indehavdes dengang ofte af ustuderede mænd. — Adjectivum &substantivum o. s. v.] begyndelsen af den anden syntaktiske regel i slutningen af »Donat«.— Tunc tua res o. s. v.] bekjendt vers (hexameter) af Horats (Epistler, I, 18, 84); kun heder det «nam« (thi) og ikke »tunc« (da). — *Svarer I nu dertil*] imperativ.

Side 60: slige *grove* Spørsmaal] simple. — Omnia conando o. s. v.] et vers (hexameter) af et astrologisk læredigt

af den romerske forfatter Manilius, der levede i Keisertiden (»Astronomicon« I, 95). Per kjender det fra sin »Donat«, hvor det staar som motto paa titelbladet.

Side 61: Post molestam o. s. v.] forvrøvlet citat af slutningen af første vers i den bekjendte studentervise: »Gaudeamus igitur«. — *foruden* Fogden] undtagen.

Side 62: vilde siden *fornye sin Mynt*] »gjøre noget igjen, som man i lang tid ei har gjort» (Molbech), »gjøre noget bedre end før« (Moth).

Side 63: Sanden] sandheden.

6ide 64: giøre saadant got] godtgjøre, bevise. — forat *fornøye* Monsieur Jeronimus] tilfredsstille.

Side 65: der er 12 Himle, den ene høyere end den anden, indtil man kommer til Chrystal-Himmelen] ifølge Aristoteles bestod himmelen indenfor fiksstjernesfseren af syv koncentriske sfærer, hvortil de syv planeter — solen og maanen regnedes med — var befæstede. Senere antog man ikke mindre end 10 sfærer eller himle, nemlig de syv planetsfærer, »firmamentet«, krystal-himmelen, der kaldtes saa, fordi man ikke kunde skjelne nogen stjerne i den, og endelig »primum mobile«, som frembragte den daglige bevægelse. Selv saa sent som 1628 var denne lære bleven udviklet af en videnskabsmand som Caspar Bartholin i hans Systema physicum (side 108—109), og i folket havde den bevaret sig lige ned til Holbergs tid. I »Julestuen«, 12te scene, eksaminerer skolemesteren børnene om de forskjellige himle; deres tal angives her at være syv, og navne nævnes paa de seks. Disse navne er vistnok Holbergs egen opfindelse; dog opkaldte araberne dem tildels med lignende navne efter ædle stene og metaller. Hvad Werlauff (Antegnelser, 209) bemærker om dette punkt, har intet med sagen at gjøre og viser kun, at han ikke har kjendt den gamle astronomi, hvorpaa Holbergher bygger.— Kieler Omslag] »Kieler Umschlag,« et marked, der afholdes i Kiel kort efter nytaar.

Side 66: rejicered til Attestatz] falden igjennem ved theologisk embedseksamen.

Side 67: sagt] sagte, rolig. — som fortiener heller at indføres i et Litanie end i Svogerskab med os] i litaniet forekommer en opregning af forskjellige ulykker, f. eks. pest, hunger, oprør, utimeligt veirligt, krig og blodstyrtning, som man beder Gud fri landet fra. Blandt disse landeplager fortjener Erasmus Montanus efter Jeronimuss mening at opføres. — Dotter] Holberg foretrak fornem *dotter* for *datter* paa grund af flertalsformen døtre (se »Orthographiske Anmærkninger« til »Mindre poetiske Skrifter«). I del hele taget havde Holberg »forkjærlighed for former som stold, fortaalte, dotter, skjønt de paa hans tid ikke hørte til skriftsproget« (Liebenberg i udgaven af »Mindre poetiske Skrifter», side 332).

Side 68: statueret] indrømmet.

Side 69: Her har jeg været plaget en heel Time med *mine Forældre]* originaludgaven har svigerforældre, men Liebenberg læser »forældre«, en læsemaade, hvis rigtighed er indlysende.

Side 70: sustineret] fremsat, paastaaet. — min Reputation] mit gode navn, min anseelse.

Side 71: ne quid detrimenti o s. v.] den formel, hvormed Romerne overdrog sine konsuler en større myndighed, naar staten var i fare; kun siger Montanus *respublica philosophica*, istedetfor *respublica Romana*: og *patiatur* (lider) for *capiat* (tager).

Side 72: jer Svigerfar, som har bragt sig frem allene ved Pennen] »det vil sige, han har været kontorskriver og i denne stilling erhvervet sig en saadan formue, at han har kunnet kjøbe sig en landeiendom« (C. W. Smith: »Om Holbergs levnet«, side 138).

Side 73: ringe til *Messe*] høimesse.

Side 74: I bær ogsaa Takker udi Panden] bærer horn, hanreiernes symbol. Holberg glemmer, at han side 31 har ladet Per være ugift. — naar det er Tiid at *vaage]* vaagne, Liebenbergs recension, originalen har »Tid at raabe«.

Side 75: bevise jer over] overbevise. — Jeg er en Tiener af begge Dele] jeg har stor ærbødighed for.Side 77:

Utqve securi o. s. v.] citat af Ovids »Forvandlinger«, X, v. 372—75; oversættelsen efter Meisling.

Side 78: Iacta est alea] Cæsars ord, da han gik over Rubicon.

Side 79: Kommenskringle] et slags kogte hvide kringler, bestrøede med karve (dansk: kummen); i Bergen har man forvandsket det til tommelskringle. — det kan *skille* mig ligemeget] vedkomme.

Side 80: Vulgus indoctum est, »monstrum horrendum o. s. v.] fra anførselstegnet er citatet hentet fra Virgil, der karakteriserer den blinde kjæmpe Polyfem saaledes« (Aeneis, III, 658)

Side 81: Jacob: Jeg studerer paa Avling og Jordens Dyrkning, derfor er jeg lærdere end Maansøren er o. s. v.] de tanker, Jacob her udvikler, gjentager Holberg for egen regning i »Moralske Tanker«, originaludgaven, side 56—57, og han slutter med at sige: »Derfore raisonnerede Bondedrengen udi Comoedien ikke saa ilde, da han holdt Peder (ɔ: Niels) Christensen for den lærdeste Mand udi Byen, efterdi han havde antaget en forfalden Gaard og giort den til en af de beste.« I det hele taget satte som bekjendt Holberg megen pris paa bondestanden; i »Nils Klim« stiller han den øverst af alle stænder paa den potuanske rangforordning og flere klasser høiere end de lærde (Dorphs oversættelse, side 68). Hans mening var, at det var jorddyrkerne, som gjorde mest nytte i verden. Herved foregreb og antydede han en bekjendt økonomisk skole, *den fysiokratiske*, som udvikledes i Frankrig i den sidste halvdel af forrige aarhundrede, og hvis fornemste repræsentant var Quesnay; dens vurdering af bondestanden var bygget paa den betragtning, at det bare var jorddyrkeren, der frembragte nyt stof, medens de øvrige arbeidende klasser kun bearbeidede det stof, som allerede fandtes. — Hartkorn] »et udtryk, som i Danmark bruges om jorden efter dens skyldsætning eller taksering til landskat, i forhold til dens godhed. Enheden for dette i fladeindhold ubestemte jordmaal er en *tønde* hartkorn« (Molbech) — Doct Arent Hvitfelds Krønike eller Postill] den danske adelsmand og rigskansler Arild Hvitfeld (1549—1609), forfatter af en bekjendt »Danmarks Riges Krønike«. — ugemeen] ualmindelig.Side 82: Lad mig høre det vers o. s. v.] et slags sidestykke til denne scene fortæller Holberg i begyndelsen af sin selvbiografi; han havde som gut gjort et satirisk vers over en af pleiemoderens slægtninge, og pleiefaderen skulde derfor irettesætte ham; men irettesættelsen gik kun ud paa at dadle de formelle feil i digtet, akkurat som Montanus dadler dem i Jacobs vers. — respondere under mig] disputere under mit præsidium; naar en yngre academicus havde forfattet en dissertation, fik han ikke lov at forsvare den uden som respondens; en ældre (ofte en professor) var da præses. Derfor er Stygotius i Jacob von Tyboe saa stolt over at have disputeret *absque præsidio* ɔ: uden præses (se indledningen, side 23). Montanus har naturligvis kun været respondens.

Side 83: det *skytter* han ikke om] ændser ikke, tager ikke hen syn til; skjøtte i denne forældede betydning meget almindelig hos Holberg; i den endnu brugelige betydning forekommer det side 29.

Side 84: Hvorledes vil Lieutenanten faae ham til Soldat? Han er Student] som akademisk borger var Erasmus Montanus fritaget for at tjene i landmilicen; men paa grund af den langvarige krig havde Fredrik d. 4de ladet en mængde tropper hverve. Hvervningen, der besørgedes baade af officerer og subalterne, dreves ofte med list, som her i stykket, og endnu oftere med voldsomme tvangsmidler, tiltrods for, at det allerede under Kristian den 5te var bleven strengt forbudt at hverve folk, som ikke selv vilde. — Jeg læsede*mesten*] mest, især. —gamle latinske Autores, Naturens Ret og moralske Sager] var ved siden af historien ogsaa Holbergs egne hovedstudier. — Naturens Ret] Naturret, læren om retsgrundsætningerne, forsaavidt de udledes af menneskets og samfundets natur, en videnskab, som dengang dyrkedes meget i Holland, England og Tyskland, og som Holberg har æren af at have indført i Danmark, idet hans »Introduction til Naturens og Folke Rettens Kundskab» (1716) var den første fremstilling paa dansk af denne videnskab. Om det danske universitets forhold til denne og andre nye videnskaber se indledningen.

Side 85: Per Iversen] nævnes ogsaa i den ældste form af »Den Vægelsindede« og i »Peder Paars« 2den bog 1ste sang som en filosof og disputator; Peder Ruus siger blandt andet til ham:»Du otte Gange har sputert i Kjøbenhavn Og derved hos hver Mand forhvervet dig et Navn.« (»Peder Paars« ved Liebenberg, 1879, side 94). refuteret] gjendrevet. — cedere ham] staa tilbage for ham.

Side 86: Monsieur kand bevise, at det er Børns Pligt at slaae sine Forældre o. s. v] dette bevis er hentet fra den attiske komediedigter Aristofanes's »Skyer«, med hvilken komedie »Erasmus Montanus» har angrebet paa den sofistiske disputerekunst tilfælles. — parole] paa æresord (underforstaaet: »d'honneur«.)

Side 88: den sorte Kiol af og en rød paa igien] studenternes ordensdragt var sort, soldateruniformen rød.

Side 89: siddet paa Træhesten eller staaet paa Pælen] to straffe, der anvendtes ligeoverfor soldater og hoveribønder; den første bestod i »at sidde tilhest« paa et skarpt Bræt, den anden i at staa paa en spids Pæl. — *lade* jer forrige Galskab]give slip paa, opgive.

Side 90: Positur] forfatning. — tracteret] behandlet.

Side 91: temperered] besindig. — modest] beskeden. — Det første Bud i Philosophien er at kiende sig selv] kjend dig selv (***γνῶθι σεαυτόν***) stod som indskrift paa Apollotemplet i Delphi og tillægges almindelig Thales fra Milet, en af Grækenlands syv vise; den samme grundsætning spillede en fremtrædende rolle i Sokrates's lære. — Natte-Vægt] vagt.

*

Efterskrift.

Nærværende udgave af »Erasmus Montanus« slutter sig i principperne nær til min skoleudgave af »Kjærlighed uden Strømper«. Dog har jeg troet at burde imødekomme flere skolemænds ønske om, at henvisninger maatte faa plads i større udstrækning.

Med hensyn til texten har jeg i alt væsentligt fulgt Liebenbergs recension; for et par afvigelser fra denne er der gjort rede i anmærkningerne. Min ven, cand. mag. Bastian Dahl, der har gjennemseet korrekturen, bringes herved min tak.

Henrik Jæger.

O. Johannesen, Opgaver i Arithmetik og Algebra I.

0,30

J. H. Kuriz, Bibelhistorie, indb.

2,70

J. Norby, Digtarterne

0,25

Cl. Pedersen, Logarithmetabeller

1,00

H. H. Reusch, Mineralogi, 2det Oplag

0,60

K. Seip, Visebog

0,25, kart. 0,30

J. Schneider, Mekanik

2,50

Joh. Schønhoft, Halvorsen, Trigonometri

1,20

—»—Trigonometrisk Repetition

0,70

J. Utheim, Verdenshistorie

0,60

J. H. Wessel, Kjærlighed uden Strømper, ved Henrik Jæger, indb.

0,80